અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઇ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========

સિટિબેન્ક એન.એ.

વિરુદ્ધ

સ્ટાન્ડર્ડ ચાર્ટર્ડ બેન્ક

૭ જુલાઈ, ૨૦૦૪

[આર. સી. લાહોટી, મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ અને અશોક ભાન, ન્યાયમૂર્તિ]

આર્થિક ગુનાઓ :

સ્પેશિયલ કોર્ટ (ટ્રાયલ ઓફ ઓફેન્સીસ રિલેટીંગ ટુ ટ્રાન્ઝેક્શન ઇન સિક્યોરિટીઝ) એક્ટ, ૧૯૯૨ :

કેનફિના પાસેથી સિટિબેન્ક દ્વારા આઈઆરએફસી બોન્ડ્સની ખરીદી—સંપૂર્ણ ચૂકવણી સામે કેનફિના દ્વારા બે બેન્કર્સ રસીદોની સોંપણી—સિટિબેન્ક

દ્વારા કેનફિનાને અમુક મૂલ્યના આઈઆરએફસી બોન્ડ્સનું વેચાણ—ચૂકવણીના અવેજમાં, કેનફિનાએ નવી બીઆર અને કેનફિના દ્વારા અગાઉ ઈશ્યૂ કરાયેલી બેન્કર્સ રસીદો પૈકીની એક રસીદ ઈશ્યૂ કરી—કેનફિના દ્વારા બીઆરનો સ્વીકાર—સિટિબેન્ક સ્ટાન્ડર્ડ ચાર્ટર્ડ બેન્કને અમુક મૂલ્યના આઈઆરએફસી બોન્ડ્સ વેચે છે અને બીઆર ઈશ્યૂ કરે છે—બીઆર ડિસ્ચાર્જ કરવામાં આવી અને સિટિબેન્કને પરત કરવામાં આવી—એસસીબી દ્વારા સિટિબેન્ક પાસેથી બોન્ડ્સની વસૂલાત માટે દાવો દાખલ કરવામાં આવ્યો અને કેનફિના સામે બિન-પાલન માટે સિટિબેન્ક દ્વારા થર્ડ પાર્ટી કાર્યવાહી દાખલ કરવામાં આવી—સ્પેશિયલ કોર્ટે એસસીબીનો દાવો મંજૂર કર્યો અને સિટિબેન્કને વ્યાજ સાથે પરત અવેજ પેટે અમુક રકમ ચૂકવવાનો નિર્દેશ આપ્યો અને સિટિબેન્કનો દાવો પણ મંજૂર કર્યો અને કેનફિનાને કૂપન વ્યાજ સાથે બીઆરની શરતો પહોંચાડવાનો નિર્દેશ આપ્યો—ક્રોસ અપીલો—ઠેરવવામાં આવ્યું: મૂળ બીઆર એસસીબી દ્વારા યોગ્ય રીતે ડિસ્ચાર્જ કરીને સિટિબેન્કને પરત સોંપવામાં આવી હોવાથી, તે કાયદામાં એવી ધારણા ઊભી કરે છે કે બીઆર યોગ્ય રીતે ડિસ્ચાર્જ થઈ ગઈ છે—એસસીબી તેનું ખંડન કરવામાં નિષ્ફળ રહી—તેથી સ્પેશિયલ કોર્ટનો એ નિષ્કર્ષ સ્વીકારી શકાય નહીં કે એસસીબી દ્વારા બીઆર સંપૂર્ણપણે ડિસ્ચાર્જ કરવામાં આવી ન હતી—એસસીબી, એક વ્યાપારી સંસ્થા હોવાથી સિટિબેન્ક પાસેથી મળેલી અને તેના દ્વારા બિનશરતી સ્વીકારાયેલી કેનફિનાની બિન-હસ્તાંતરણીય બીઆરની શરતોથી સંભવતઃ વાકેફ હતી—તેથી, એસસીબીએ

તેને ડિસ્ચાર્જની શરતના બદલામાં સિક્યોરિટીઝ એકત્રિત કરવાની સત્તા તરીકે સ્વીકારી ન હતી—વ્યવહારમાં કોઈપણ ગર્ભિત શરત/વોરંટીના અભાવે, ગર્ભિત વોરંટીની તકરાર સ્પષ્ટપણે પાછળથી ઊભી કરેલી છે—સિટિબેન્ક તેના દ્વારા સ્ટાન્ડર્ડ ચાર્ટર્ડ બેન્કને વ્યાજ સહિત ચૂકવવામાં આવેલી કુલ રકમનું પુનઃસ્થાપન મેળવવા હકદાર છે અને ક્રોસ અપીલમાં કેનફિના તેના દ્વારા સિટિબેન્કને વ્યાજ સહિત ચૂકવવામાં આવેલી કુલ રકમનું પુનઃસ્થાપન મેળવવા હકદાર બની—નિર્દેશો જારી કરવામાં આવ્યા—ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ કલમ ૧૧૪ દ્રષ્ટાંત (૧).

ભારતીય કરાર અધિનિયમ, ૧૮૭૨; કલમ ૪૧ અથવા કલમ ૬૩. લાગુ પડવા અંગે—ઠેરવવામાં આવ્યું : કલમ ૬૩ લાગુ પડે છે—સ્પેશિયલ કોર્ટ અધિનિયમની કલમ ૪૧ લાગુ કરવામાં ભૂલ કરી, કારણ કે કેસની હકીકતો અને સંજોગોમાં, અધિનિયમની કલમ ૬૩ ની જોગવાઈઓ આકર્ષાય છે.

બેન્કર્સ રસીદ—બેન્કિંગ કાયદા અને પ્રેક્ટિસના સંદર્ભમાં તેનો અર્થ.

અપીલો પૈકીની એક અપીલના અપીલકર્તા સિટિબેન્કે અન્ય જોડાયેલી અપીલના અપીલકર્તા કેનફિના પાસેથી અનુક્રમે રૂ. ૫૦ કરોડ અને રૂ. ૬૫ કરોડની ફેસ વેલ્યુના આઈઆરએફસી બોન્ડ્સ ખરીધા હતા. તેની સંપૂર્ણ ચૂકવણીના અવેજમાં કેનફિનાએ અનુક્રમે બેન્કર્સ રસીદ નં. ૧૪૦૧ અને ૧૫૪૧ ઈશ્યૂ કરી હતી. પાછળથી, સિટિબેન્કે કેનફિનાને રૂ. ૧૦૫ કરોડની ફેસ વેલ્યુના આઈઆરએફસી વેચ્યા અને તેની ચૂકવણીના અવેજમાં રૂ. ૪૦ કરોડના વ્યવહારના સંબંધમાં નવી બેન્કર્સ રસીદ ઈશ્યૂ કરી અને રૂ. ૬૫ કરોડના વ્યવહારો માટે બીઆર નં. ૧૫૪૧ પણ પાછળ એન્ડોર્સ કરી આપી. બીઆર કેનફિના દ્વારા સ્વીકારવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ, સિટિબેન્કે સ્ટાન્ડર્ડ ચાર્ટર્ડ બેન્ક (એસસીબી) ને રૂ. ૭૨.૫૦ કરોડની ફેસ વેલ્યુના આઈઆરએફસી બોન્ડ્સ વેચ્યા અને તેમાં ચૂકવણીના અવેજમાં રૂ. ૭૨.૫૦ કરોડના વ્યવહાર માટે પોતાની જવાબદારીના યોગ્ય ડિસ્ચાર્જમાં અગાઉની બીઆર નં. ૧૭/મૂળ બીઆર સોંપી અને બાદમાં તેને રૂ. ૨૨.૫૦ કરોડની પોતાની જવાબદારીના યોગ્ય ડિસ્ચાર્જમાં નવી બીઆર નં. ૪૭ (સંજોગવશાત નંબર સમાન હોવાથી) ઈશ્યૂ કરીને બદલી આપી અને ૫૦ કરોડના બોન્ડ્સની પોતાની જવાબદારીના ડિસ્ચાર્જમાં બીઆર નં. ૧૪૦૧ એન્ડોર્સ કરી આપી. એસસીબીએ બદલામાં બીઆર નં. ૪૭ ડિસ્ચાર્જ કરી અને યોગ્ય ડિસ્ચાર્જના એન્ડોર્સમેન્ટ સાથે તે પરત કરી. જોકે, એસસીબીએ સિટિબેન્ક પાસેથી બીઆર નં. ૧૪૦૧ હેઠળ બોન્ડ્સની સોંપણી માટે માંગણી કરી અને વસૂલાત માટે દાવો દાખલ કર્યો, જે સ્પેશિયલ

કોર્ટમાં ટ્રાન્સફર કરવામાં આવ્યો હતો. સિટિબેન્કે પણ બીઆર નં. ૧૪૦૧ હેઠળ તેમની જવાબદારીનું પાલન ન કરવા બદલ કેનફિના સામે થર્ડ પાર્ટી કાર્યવાહીના સ્વરૂપમાં દાવો દાખલ કર્યો હતો. સ્પેશિયલ કોર્ટે બંને દાવા મંજૂર કર્યા અને સિટિબેન્કને વ્યાજ સાથે પરત અવેજ પેટે અમુક રકમ એસસીબીને ચૂકવવાનો નિર્દેશ આપ્યો અને બીજા દાવામાં કેનફિનાને કૂપન વ્યાજ સાથે નિર્ધારિત સમયગાળામાં સિટિબેન્કને રૂ. ૫૦ કરોડની ફેસ વેલ્યુના આઈઆરએફસી બોન્ડ્સ સોંપવાનો નિર્દેશ આપ્યો. આથી પ્રસ્તુત અપીલો/ક્રોસ અપીલો.

અપીલકર્તા-સિટિબેન્ક દ્વારા એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે તે પોતાની જવાબદારીમાંથી યોગ્ય રીતે મુક્ત થઈ ગઈ હતી; કે એસસીબીએ બીઆર નં. ૧૪૦૧ બિન-હસ્તાંતરણીય હોવાની સંપૂર્ણ જાણકારી સાથે સિટિબેન્ક પાસેથી સિક્યોરિટીઝ એકત્રિત કરવાની સત્તા/ડિસ્ચાર્જની શરત તરીકે લીધી નહોતી; કે સ્પેશિયલ કોર્ટે પ્રસ્તુત કેસની હકીકતો અને સંજોગોમાં ભારતીય કરાર અધિનિયમની કલમ ૪૧ પર આધાર રાખવામાં ભૂલ કરી હતી કારણ કે અપીલકર્તાનો કેસ સ્પષ્ટપણે અધિનિયમની કલમ ૬૩ હેઠળ આવે છે; કે મૂળ બીઆર નં. ૪૭ એસસીબી દ્વારા યોગ્ય રીતે ડિસ્ચાર્જ કરવામાં આવી હતી અને અપીલકર્તાને પરત સોંપવામાં આવી હતી; અને એસસીબી બીઆર નં. ૧૪૦૧ ના

ડિસ્ચાર્જની ખંડનક્ષમ ધારણાનું ખંડન કરવામાં નિષ્ફળ રહી હોવાથી, કેસના સંજોગોમાં ગર્ભિત વોરંટીની શરત ઉમેરી શકાય નહીં.

સામાવાળા-સ્ટાન્ડર્ડ ચાર્ટર્ડ બેન્કે રજૂઆત કરી હતી કે કેનફિના પર સિટિબેન્કની જવાબદારીનું ડિસ્ચાર્જ શરતી હતું; કે સિટિબેન્ક ધારણાનું ખંડન કરવામાં નિષ્ફળ રહી હોવાથી, એવો યોગ્ય નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય કે એસસીબી દ્વારા આપવામાં આવેલું ડિસ્ચાર્જ માત્ર શરતી હતું; કે સિટિબેન્ક પોતાની જવાબદારી ત્યારે જ મુક્ત કરી શકે જ્યારે કેનફિના દ્વારા બીઆર નં. ૧૪૦૧ સ્વીકારવામાં આવે તેવી શરતનું પાલન થાય; કે કેનફિના સામાવાળાને બોન્ડ્સ સોંપવામાં નિષ્ફળ રહી હોવાથી, સામાવાળા સિટિબેન્ક સામે પોતાના મૂળ અવેજ પર પાછા જઈ શકે છે.

સિટિબેન્કની અપીલ અને કેનફિનાની જોડાયેલી અપીલ મંજૂર કરતાં અને અન્ય અપીલો ફગાવતાં, કોર્ટે

ઠેરવ્યું : ૧.૧. બેન્કર્સ રસીદ (બીઆર) એ વેચનાર બેન્ક દ્વારા જારી કરવામાં આવેલો એક એવો દસ્તાવેજ છે જેમાં સ્વીકારવામાં આવે છે કે તેણે

ચોક્કસ સિક્યોરિટીના વેચાણ માટે નાણાં મેળવ્યા છે. તે દર્શાવે છે કે સંબંધિત સિક્યોરિટી સોંપણી માટે સરળતાથી ઉપલબ્ધ નથી અને યોગ્ય રીતે ડિસ્ચાર્જ થયેલી બીઆર પરત કરવા સામે તે સોંપવામાં આવશે, અને તે દરમિયાન સિક્યોરિટીઝ ખરીદનારના વતી વેચનાર બેન્ક દ્વારા રાખવામાં આવે છે. બીઆરનું ફોર્મ વૈધાનિક નથી, જોકે, ઈન્ડિયન બેન્કર્સ એસોસિએશન દ્વારા જારી કરાયેલ બીઆર સંબંધિત ભલામણ કરેલ ફોર્મ અને નિયમો છે. [૧૭-જી, એચ]

૧.૨. મૂળ બીઆર ૪૭ ડિસ્ચાર્જ કરવામાં આવી હતી અને સિટિબેન્કને પરત સોંપવામાં આવી હતી. તે સિટિબેન્ક દ્વારા પોતાના કબજામાંથી રજૂ કરવામાં આવી છે. એસસીબીના અધિકારી દ્વારા યોગ્ય રીતે સહી કરાયેલા તેના પાછળના ભાગ પરના એન્ડોર્સમેન્ટ સાથે મૂળ બીઆર પરત કરવી એ બીઆરના ડિસ્ચાર્જ સમાન છે. ડિસ્ચાર્જ થયેલી બીઆર સિટિબેન્કના કબજામાં હોવાથી ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ હેઠળ કાયદામાં એવી ધારણા ઊભી થશે કે બીઆર યોગ્ય રીતે ડિસ્ચાર્જ થઈ ગઈ છે અને સિટિબેન્ક પાસે તેનો કબજો હોવાથી ડિસ્ચાર્જની ખંડનક્ષમ ધારણા ઊભી થશે. ધારણાનું ખંડન કરવાનો બોજ એસસીબી પર હતો, પરંતુ એસસીબી તે ધારણાનું ખંડન કરવામાં નિષ્ફળ રહી છે. તેથી, સ્પેશિયલ કોર્ટ દ્વારા નોંધાયેલો એવો નિષ્કર્ષ કે એસસીબી દ્વારા

સિટિબેન્કને સંપૂર્ણ મુક્તિ આપવામાં આવી હતી તેવું દર્શાવવા માટે રેકોર્ડ પર કશું જ નથી, તે સ્વીકારી શકાય નહીં. [૧૯-એફ, જી, એચ; ૨૦-બી]

સિટિબેન્ક એન.એ. વિરુદ્ધ સ્ટાન્ડર્ડ ચાર્ટર્ડ બેન્ક, [૨૦૦૪] ૧ એસ.સી.સી. ૧૨, પર આધાર રાખવામાં આવેલ.

૧.૩. એસસીબીએ કેનફિના બીઆર ૧૪૦૧ બિન-હસ્તાંતરણીય હોવાની સંપૂર્ણ જાણકારી હોવા છતાં સ્વેચ્છાએ અને બિનશરતી મેળવી અને સ્વીકારી હતી. સ્પષ્ટ અનુમાન એ છે કે એસસીબીએ પોતાના હેતુ માટે સદર કેનફિના બીઆર માંગી હતી કારણ કે અન્યથા સદર બીઆર નકામી હતી. તેણે બીઆર ૧૪૦૧, જે એક બિન-હસ્તાંતરણીય દસ્તાવેજ હતો, તે શા માટે લીધો તેની સ્પષ્ટતા કરવાની તેની ફરજ હતી. એસસીબીએ તેના દાવામાં કે પુરાવામાં આવી કોઈ સ્પષ્ટતા આપી નથી. તેનો ઈરાદો સિટિબેન્કના કબજામાં રહેલી બીઆર લેવાનો હતો. એસસીબી એક બિઝનેસ હાઉસ હોવાથી જ્યારે તેણે સિટિબેન્ક પાસેથી બીઆર લીધી, સ્વીકારી અને પોતાની પાસે રાખી ત્યારે તે સંભવતઃ બીઆરની શરતોથી વાકેફ હતી. સ્પષ્ટ અનુમાન એ છે કે એસસીબીએ સિટિબેન્ક પાસેથી બીઆર ૧૪૦૧ સિક્યોરિટીઝ એકત્રિત કરવાની સત્તા તરીકે લીધી નહોતી અથવા તે ડિસ્ચાર્જની શરત નહોતી. કોઈપણ સ્પષ્ટતાના અભાવે, એસસીબી વતી રજૂ કરવા માંગતી ગર્ભિત શરત કે વોરંટી વ્યવહારમાં ઉમેરી

શકાય નહીં. ગર્ભિત વોરંટીની તકરાર એ હતાશામાં લેવાયેલી તકરાર છે અને સ્પષ્ટપણે પાછળથી ઊભી કરેલી છે. [૨૨-બી-ઈ]

સિટિબેન્ક એન.એ. વિરુદ્ધ સ્ટાન્ડર્ડ ચાર્ટર્ડ બેન્ક, [૨૦૦૪] ૧ એસ.સી.સી. ૧૨, પર આધાર રાખવામાં આવેલ.

૨.૧. સ્પેશિયલ કોર્ટે તેનો નિષ્કર્ષ નોંધવામાં ભૂલ કરી છે. કેનફિના પાસેથી બોન્ડ્સ મેળવવા માટે સત્તા આપવાનો અથવા એસસીબીને સિટિબેન્કનો એજન્ટ બનાવવાનો પ્રશ્ન એ હકીકતની બાબતો છે. એસસીબી દ્વારા લેવાયેલા કોઈપણ મુદ્દા અથવા રજૂ કરાયેલા પુરાવાના અભાવે, તેના પર રહેલો બોજ પૂરો થયેલો ગણી શકાય નહીં. સ્પેશિયલ કોર્ટે નોંધેલો એવો નિષ્કર્ષ કે એસસીબીએ સિટિબેન્કના એજન્ટ તરીકે કામ કર્યું હતું તે ટકી શકે તેમ નથી. [૨૭-બી, સી]

૨.૨. જ્યારે એસસીબીએ એન્ડોર્સમેન્ટ દ્વારા અને સિટિબેન્કને સોંપણી કરીને બીઆર ૪૭ હેઠળ સિટિબેન્કને તેની જવાબદારીમાંથી મુક્ત કરી, ત્યારે તે જ સમયે તે એસસીબી કેનફિના પાસેથી બોન્ડ મેળવવા સક્ષમ બને તેના પર

ડિસ્ચાર્જને શરતી બનાવશે તે અકલ્પનીય છે. એક એજન્ટ ફક્ત તેના પ્રિન્સિપાલ માટે કામ કરે છે અને બોન્ડ્સનું કલેક્શન, જો કોઈ હોય, તો તે સિટિબેન્કના લાભ માટે હશે અને એસસીબી માટે નહીં. એસસીબી દ્વારા એવી દલીલ પણ કરવામાં આવી નથી કે તેને બોન્ડ્સ પોતાના માટે સરભર કરવાની સત્તા આપવામાં આવી હતી. [૨૭-ડી]

મોહનલાલ જોગાણી રાઈસ એન્ડ આટા મિલ્સ વિરુદ્ધ રામલાલ ઓંકારમલ ફર્મ અને અન્ય, **એ.આઈ.આર. (૧૯૫૭) આસામ ૧૩૩**; *માઉંગ ચિત વિરુદ્ધ રોશન*, **એ.આઈ.આર. (૧૯૩૪) રંગૂન ૩૮૯;** *રામદયાલ વિરુદ્ધ માજી દેવદીજી*, **એ.આઈ.આર. (૧૯૫૬) રાજસ્થાન ૧૨**; *કંડસ્વામી ગૌંડર વિરુદ્ધ કે. પી. શિવસુબ્રમણ્ય ઐયર*, **એ.આઈ.આર. (૧૯૬૩) મદ્રાસ ૧૬;** *ફર્મ બાસદેવ રામ સરૂપ વિરુદ્ધ ફર્મ દિલસુખરાય સેવક રામ*, **એ.આઈ.આર. (૧૯૨૨) અલ્હાબાદ ૪૬૧;** *ફર્મ બુધું મલ વિરુદ્ધ ગોકલ ચંદ અને અન્ય*, **એ.આઈ.આર. (૧૯૨૬) લાહોર ૩૨૮;** *હર ચંડી લાલ વિરુદ્ધ શિવરાજ સિંહ*, **એ.આઈ.આર. (૧૯૧૬) પ્રિવિ કાઉન્સિલ ૬૮** અને *ચેગામુલ સુગનમુલ વિરુદ્ધ વી. ગોવિંદસ્વામી*, એ.આઈ.આર. **(૧૯૨૮) મદ્રાસ ૯૭૨, બિન-લાગુ ઠેરવવામાં આવેલ.**

૩. પ્રસ્તુત કેસની હકીકતોમાં ભારતીય કરાર અધિનિયમની કલમ ૪૧ લાગુ કરવામાં સ્પેશિયલ કોર્ટે ભૂલ કરી હતી. કેસની હકીકતોમાં ભારતીય કરાર અધિનિયમની કલમ ૪૧ પર આધાર રાખવાનો એસસીબી તરફનો પ્રયાસ સંપૂર્ણપણે અયોગ્ય છે. તેના બદલે, સિટિબેન્કનો કેસ સ્પષ્ટપણે ભારતીય કરાર અધિનિયમની કલમ ૬૩ હેઠળ આવે છે. [૨૬-ઈ, એફ]

સિટિબેન્ક એન.એ. વિરુદ્ધ સ્ટાન્ડર્ડ ચાર્ટર્ડ બેન્ક, [૨૦૦૪] ૧ એસ.સી.સી. ૧૨, પર આધાર રાખવામાં આવેલ.

૪. કેસની હકીકતો અને સંજોગોમાં, સિટિબેન્ક એસસીબી દ્વારા ચૂકવણી મળ્યાની તારીખથી વાર્ષિક ૧૨% ના દરે વ્યાજ સહિત તેના દ્વારા ચૂકવવામાં આવેલી કુલ રકમ (મુદ્દલ અને વ્યાજ) નું પુનઃસ્થાપન મેળવવા હકદાર છે અને ચૂકવણી કરવામાં કસૂર થયેથી એસસીબી દ્વારા તે પરત ચૂકવવામાં ન આવે ત્યાં સુધી ચૂકવણી મળ્યાની તારીખથી વાર્ષિક ૧૫% ના દરે વ્યાજ ચૂકવવાનું રહેશે. સ્પેશિયલ કોર્ટના હુકમનામા હેઠળ સિટિબેન્કે એસસીબીને ચૂકવેલી ખર્ચની રકમ પણ પરત મેળવવા સિટિબેન્ક હકદાર બનશે પરંતુ તેના પર કોઈ વ્યાજ મળશે નહીં. જોડાયેલી અપીલમાં, કેનફિના ચૂકવણીની તારીખથી વાર્ષિક ૯% ના દરે વ્યાજ સહિત તેના દ્વારા સિટિબેન્કને ચૂકવવામાં આવેલી કુલ રકમ (મુદ્દલ અને

વ્યાજ) નું પુનઃસ્થાપન મેળવવા હકદાર બને છે અને ચૂકવણી કરવામાં કસૂર થયેથી સિટિબેન્ક દ્વારા તે પરત ચૂકવવામાં ન આવે ત્યાં સુધી ચૂકવણીની તારીખથી વાર્ષિક ૧૨% ના દરે વ્યાજ ચૂકવવાનું રહેશે. [૨૯-એ, બી, એચ; ૩૦-એ]

૫. ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાનમાં રાખીને, ૧૯૯૬ ની સિવિલ અપીલ નં. ૯૧૩૮ અને ૧૯૯૭ ની સિવિલ અપીલ નં. ૪૨૬૮ નિરર્થક બની ગઈ છે અને તે રીતે તેનો નિકાલ કરવામાં આવે છે. [૩૦-સી]

સિવિલ એપેલેટ જ્યુરિસ્ડિક્શન : ૧૯૯૬ ની સિવિલ અપીલ નં. ૭૪૨૬.

દાવો નં. ૨૪/૧૯૯૪ માં બોમ્બે ખાતેની સ્પેશિયલ કોર્ટ્સ (ટ્રાયલ ઓફ ઓફેન્સીસ રિલેટીંગ ટુ ટ્રાન્ઝેક્શન્સ ઇન સિક્યોરિટીઝ) ના તારીખ ૧૨/૧૩.૩.૯૬ ના ચુકાદા અને હુકમ સામે.

સાથે

૧૯૯૬ ની સિવિલ અપીલ નં. ૯૦૬૩, ૯૧૩૮ અને ૧૯૯૭ ની સિવિલ અપીલ નં. ૪૨૬૮.

ઉપસ્થિત પક્ષકારો તરફથી ટી. આર. અંધ્યારૂજીના, શાંતિ ભૂષણ, આર. એફ. નરીમન, પી. કે. સામદાની, સુશ્રી રશ્મિ વિરમણી, આર. કે. વિરમાણી, રાજીવ એમ. રોય, પ્રદીપ સંચેતી, સુશ્રી સુનિતા દત્ત, શૌનક ઠાકર, નિલેશ પારેખ, શૈલેન્દ્ર ભારદ્વાજ, ટી. કે. કૂપર, મહેશ અગ્રવાલ, મણિ કૃષ્ણન, ઋષિ અગ્રવાલ, યુ. સી. અગ્રવાલા અને સુશ્રી બી. વિજયલક્ષ્મી મેનન.

કોર્ટનો નીચે મુજબનો ચુકાદો/હુકમ ન્યાયમૂર્તિ ભાન દ્વારા આપવામાં આવેલ.

ન્યાયમૂર્તિ ભાન : આ ચુકાદા દ્વારા ૧૨/૧૩મી માર્ચ, ૧૯૯૬ના રોજ નિર્ણિત દાવો નં. ૨૪/૧૯૯૪ (સ્ટાન્ડર્ડ ચાર્ટર્ડ બેન્ક દ્વારા સિટિબેન્ક સામે દાખલ કરાયેલ) માંથી ઉદ્ભવતી ૧૯૯૬ ની સિવિલ અપીલ નં. ૭૪૨૬ અને ૨૨/૨૩/૨૬મી એપ્રિલ, ૧૯૯૬ના રોજ નિર્ણિત દાવો નં. ૧/૧૯૯૫ (સિટિબેન્ક દ્વારા કેનબેન્ક ફાઇનાન્સિયલ સર્વિસીસ લિમિટેડ સામે દાખલ કરાયેલ) માંથી ઉદ્ભવતી ૧૯૯૬ ની સિવિલ અપીલ નં. ૯૦૬૩ નો નિકાલ કરવામાં આવશે. સદર દાવા એટલે કે દાવો નં. ૧/૧૯૯૫ માંથી ઉદ્ભવતી ૧૯૯૬ ની સિવિલ અપીલ નં. ૯૧૩૮ સિટિબેન્ક દ્વારા કેનબેન્ક ફાઇનાન્સિયલ સર્વિસીસ લિમિટેડ સામે દાખલ કરવામાં આવી છે. સ્પેશિયલ કોર્ટ્સ (ટ્રાયલ ઓફ ઓફેન્સીસ રિલેટીંગ ટુ ટ્રાન્ઝેક્શન્સ ઇન સિક્યોરિટીઝ) એક્ટ, ૧૯૯૨, જે હવે પછી 'સદર

અધિનિયમ' તરીકે ઉલ્લેખિત છે, હેઠળ નિમાયેલા વિદ્વાન સ્પેશિયલ જજ દ્વારા દાવાઓની સુનાવણી કરવામાં આવી હતી.

વર્ષ ૧૯૯૧-૯૨ માં, રિઝર્વ બેન્ક ઓફ ઇન્ડિયાના ધ્યાને આવ્યું કે વિવિધ બેન્કો અને નાણાકીય સંસ્થાઓના કર્મચારીઓની મિલીભગતથી કેટલાક બ્રોકરો દ્વારા સરકારી તેમજ અન્ય સિક્યોરિટીઝના વ્યવહારોમાં મોટા પાયે અનિયમિતતાઓ અને ગેરરીતિઓ આચરવામાં આવી હતી. સદર અનિયમિતતાઓ અને ગેરરીતિઓને કારણે બેન્કો અને નાણાકીય સંસ્થાઓમાંથી અમુક બ્રોકરોના વ્યક્તિગત ખાતાઓમાં ભંડોળ વાળવામાં આવ્યું હતું. આ પરિસ્થિતિનો સામનો કરવા માટે અને ખાસ કરીને સંડોવાયેલી વિશાળ રકમની ઝડપી વસૂલાત સુનિશ્ચિત કરવા અને દોષિતોને સજા કરવા તથા બેન્કો અને નાણાકીય સંસ્થાઓમાં વિશ્વાસ પુનઃસ્થાપિત કરવા અને મૂળભૂત પ્રામાણિકતા તેમજ વિશ્વસનીયતા જાળવવા માટે 'સદર અધિનિયમ' ઘડવામાં આવ્યો હતો. ભારતના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિની સંમતિથી, જે હાઇકોર્ટની સ્થાનિક હકુમતની મર્યાદામાં સ્પેશિયલ કોર્ટ આવેલી હોય તે હાઇકોર્ટના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા નામાંકિત કરાયેલા હાઇકોર્ટના વર્તમાન ન્યાયમૂર્તિ સ્પેશિયલ કોર્ટનું અધ્યક્ષપદ સંભાળવાના હતા. ગુનેગારો દ્વારા આવી મિલકત અન્યત્ર વાળવામાં ન આવે તે હેતુથી ગુનેગારોની મિલકતો ટાંચમાં લેવા માટે એક અથવા વધુ કસ્ટોડિયનની

નિમણૂકની જોગવાઈ પણ અધિનિયમમાં કરવામાં આવી હતી. કસ્ટોડિયનને મળેલી માહિતી પરથી ખાતરી થાય કે કોઈ વ્યક્તિ ૧લી એપ્રિલ, ૧૯૯૧ પછી અને ૬ઠ્ઠી જૂન, ૧૯૯૨ના રોજ કે તે પહેલાં સિક્યોરિટીઝના વ્યવહારો સંબંધિત કોઈ ગુનામાં સંડોવાયેલી છે, તો તે સત્તાવાર ગેઝેટમાં આવી વ્યક્તિના નામની સૂચના આપી શકતા હતા. સ્પેશિયલ કોર્ટ્સને સૂચિત વ્યક્તિની દીવાની તેમજ ફોજદારી જવાબદારીના કેસોનો નિકાલ કરવાની હકુમત આપવામાં આવી હતી.

એક સામાન્ય વિષયવસ્તુ એટલે કે બેન્કર્સ રસીદ (સંક્ષિપ્તમાં 'બીઆર') નં. ૧૪૦૧ એ બે દાવાઓનો વિષય છે જેમાં ત્રણ મુખ્ય પક્ષકારો છે એટલે કે સ્ટાન્ડર્ડ ચાર્ટર્ડ બેન્ક (સંક્ષિપ્તમાં 'એસસીબી'), સિટિબેન્ક અને કેનબેન્ક ફાઇનાન્સિયલ સર્વિસીસ લિમિટેડ (સંક્ષિપ્તમાં 'કેનફિના'). પ્રસ્તુત અપીલો આ ત્રણ પક્ષકારો વચ્ચેના વ્યવહારોના સમૂહમાંથી ઉદ્ભવે છે. એસસીબી દ્વારા દાખલ કરાયેલ દાવો નં. ૨૪/૧૯૯૪ સિટિબેન્ક સામે મંજૂર કરવામાં આવ્યો છે અને તે રીતે સિટિબેન્ક ૧૯૯૬ ની સિવિલ અપીલ નં. ૭૪૨૬ માં અપીલમાં છે અને સિટિબેન્ક દ્વારા દાખલ કરાયેલ દાવો નં. ૧/૧૯૯૫ કેનફિના સામે મંજૂર કરવામાં આવ્યો છે અને તે રીતે કેનફિના ૧૯૯૬ ની સિવિલ અપીલ નં. ૯૦૬૩ માં અપીલમાં છે. સિવિલ દાવો નં. ૧/૧૯૯૫ માં સ્પેશિયલ કોર્ટના ચુકાદા અને

હુકમથી આંશિક રીતે વ્યથિત થઈને સિટિબેન્ક દ્વારા કેનફિના સામે ૧૯૯૬ ની સિવિલ અપીલ નં. ૯૧૩૮ દાખલ કરવામાં આવી છે.

આ અપીલો તરફ દોરી જતી હકીકતો નીચે મુજબ છે :

૩૦મી ડિસેમ્બર, ૧૯૯૧ના રોજ, સિટિબેન્કે કેનફિના પાસેથી રૂ. ૫૦ કરોડની ફેસ વેલ્યુના ૯% આઈઆરએફસી બોન્ડ્સ ખરીદ્યા. સિટિબેન્કે ઉપરોક્ત બોન્ડ્સ માટે કેનફિનાને સંપૂર્ણ ચૂકવણી કરી. તેના અવેજમાં, કેનફિનાએ બજારની પ્રથાઓ અનુસાર, સિટિબેન્કને તારીખ ૩૦મી ડિસેમ્બર, ૧૯૯૧ ની બેન્કર્સ રસીદ નં. ૧૪૦૧ સોંપી. આશરે ૩જી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૯૨ના રોજ, સિટિબેન્કે કેનફિના પાસેથી રૂ. ૬૫ કરોડની ફેસ વેલ્યુના સમાન ૯% આઈઆરએફસી બોન્ડ્સ ખરીદ્યા. સિટિબેન્કે તે માટે પણ સંપૂર્ણ ચૂકવણી કરી. જેના અવેજમાં, કેનફિનાએ સિટિબેન્કને તેમની તારીખ ૩જી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૯૨ ની બેન્કર્સ રસીદ નં. ૧૫૪૧ સોંપી. આશરે પમી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૯૨ના રોજ સિટિબેન્કે કેનફિનાને રૂ. ૧૦૫ કરોડની ફેસ વેલ્યુના ૯% આઈઆરએફસી બોન્ડ્સ વેચ્યા. તેની ડિલિવરી પેટે, સિટિબેન્કે સૌપ્રથમ કેનફિનાને ઉપરોક્ત બે બેન્કર્સ રસીદો નં. ૧૪૦૧ અને ૧૫૪૧ પરત કરવાનો નિર્ણય કર્યો. સિટિબેન્કે પોતાનો સ્ટેમ્પ લગાવ્યો અને બીઆર નં. ૧૪૦૧ ની પાછળ એવો એન્ડોર્સમેન્ટ કર્યો કે "આજના

અમારા વેચાણ સામે બીઆર બદલવામાં આવી." પરંતુ ત્યારબાદ કેનફિનાને બેન્કર્સ રસીદ નં. ૧૪૦૧ પરત કરવાને બદલે, સિટિબેન્કની રૂ. ૪૦ કરોડની નવી રસીદ ઇશ્યૂ કરવામાં આવી અને રૂ. ૬૫ કરોડની બેન્કર્સ રસીદ નં. ૧૫૪૧ સાથે કેનફિનાને મોકલવામાં આવી. કેનફિનાને ૯% આઈઆરએફસી બોન્ડ્સના રૂ. ૧૦૫ કરોડ માટેની સિટિબેન્કની જવાબદારી સામે આ બેન્કર્સ રસીદો સ્વીકારવામાં આવી હતી. સિટિબેન્કના જણાવ્યા અનુસાર, કેનફિનાની બેન્કર્સ રસીદ નં. ૧૪૦૧ નો ઉપયોગ ન થયો હોવાથી સિટિબેન્કે બેન્કર્સ રસીદ નં. ૧૪૦૧ ની પાછળ લખાયેલું એન્ડોર્સમેન્ટ રદ કર્યું. સિટિબેન્કના જણાવ્યા મુજબ સદર બીઆર હેઠળ કેનફિનાની જવાબદારી અસ્તિત્વમાં રહી હતી.

આશરે ૧૯મી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૯૨ના રોજ સિટિબેન્કે એસસીબીને રૂ. ૭૨.૫૦ કરોડની ફેસ વેલ્યુના ૯% આઈઆરએફસી બોન્ડ્સ વેચ્યા. સિટિબેન્કને તે માટે ચૂકવણી મળી અને તેણે એસસીબીની તરફેણમાં રૂ. ૭૨.૫૦ કરોડની રકમની તારીખ ૧૯મી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૯૨ ની બીઆર નં. ૪૭ ઇશ્યૂ કરી.

૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૯૨ના રોજ, કેનફિનાએ સિટિબેન્કને પત્ર લખીને સિટિબેન્કને વિનંતી કરી કે તે એસસીબી પાસેથી રૂ. ૫૦ કરોડની ફેસ વેલ્યુના

આઈઆરએફસી બોન્ડ્સ મેળવી લે અને તેમની બેન્કર્સ રસીદ નં. ૧૪૦૧ મુક્ત કરે.

૪.૩.૧૯૯૨ના રોજ એસસીબીએ રૂ. ૭૨.૫૦ કરોડ માટેની તારીખ ૧૯.૨.૧૯૯૨ ની બીઆર ૪૭ ડિસ્ચાર્જ કરી અને કેનફિનાની રૂ. ૫૦ કરોડની ફેસ વેલ્યુની બીઆર ૧૪૦૧ તથા એસસીબીની તરફેણમાં બાકીની રકમ માટે સિટિબેન્કની નવી બીઆર નં. ૪૭ (સંજોગવશાત નંબર સમાન છે) રૂ. ૨૨.૫૦ કરોડના બદલામાં બીઆરની પાછળ યોગ્ય ડિસ્ચાર્જના એન્ડોર્સમેન્ટ સાથે સિટિબેન્કને પરત કરી. રૂ. ૨૨.૫૦ કરોડની ફેસ વેલ્યુની તારીખ ૪થી માર્ચ, ૧૯૯૨ ની બીઆર ૪૭ નું સન્માન કરવામાં આવ્યું હતું અને યોગ્ય રીતે ડિસ્ચાર્જ કરવામાં આવી હતી અને તે અંગે કોઈ વિવાદ નથી. સિટિબેન્કના જણાવ્યા મુજબ, રૂ. ૭૨.૫૦ કરોડ માટેની તારીખ ૧૯.૨.૧૯૯૨ ની બીઆર નં. ૪૭ હેઠળની તેની જવાબદારી ડિસ્ચાર્જ થઈ ગઈ હતી કારણ કે તેણે કેનફિના દ્વારા તેને અપાયેલી રૂ. ૫૦ કરોડની બીઆર નં. ૧૪૦૧ અને એસસીબીની તરફેણમાં રૂ. ૨૨.૫૦ કરોડની ફેસ વેલ્યુની તારીખ ૪થી માર્ચ, ૧૯૯૨ ની બીઆર નં. ૪૭ સોંપી દીધી હતી.

જ્યાં જરૂર પડે ત્યાં તારીખ ૧૯.૨.૧૯૯૨ ની બીઆર ૪૭ અને તારીખ ૪.૩.૧૯૯૨ ની બીઆર ૪૭ નો અનુક્રમે મૂળ બીઆર અને નવી બીઆર તરીકે ઉલ્લેખ કરવામાં આવશે.

એસસીબીએ તેના વકીલ મારફત તારીખ ૪.૬.૧૯૯૨ ની તેની નોટિસ દ્વારા બીઆર ૧૪૦૧ હેઠળ સિટિબેન્ક પાસેથી બોન્ડ્સની સોંપણી માટે માંગણી કરી, પત્રની એક નકલ કેનફિનાને પણ મોકલવામાં આવી હતી. સિટિબેન્કે ૬.૭.૧૯૯૨ના રોજ પોતાના વકીલ મારફત તારીખ ૪.૬.૧૯૯૨ ના વકીલના પત્રનો જવાબ મોકલીને એસસીબીને કોઈપણ સિક્યોરિટીઝ સોંપવાની અથવા કોઈપણ રકમ ચૂકવવાની પોતાની જવાબદારીનો ઇનકાર કર્યો.

આશરે ૨૭મી નવેમ્બર, ૧૯૯૨ના રોજ, એસસીબીએ બોમ્બે હાઇકોર્ટમાં સિટિબેન્ક સામે ૧૯૯૨ નો દાવો નં. ૩૮૨૮ દાખલ કર્યો જેમાં આક્ષેપ કર્યો હતો કે સિટિબેન્ક સદર બીઆર નં. ૧૪૦૧ દ્વારા અપાયેલી સિક્યોરિટીઝ સોંપવામાં નિષ્ફળ રહી છે અને તેની પાસેથી સિક્યોરિટીઝ અને/અથવા સિક્યોરિટીઝના મૂલ્યનો દાવો કર્યો. આશરે ૨૫મી જુલાઈ, ૧૯૯૪ના રોજ તે દાવો સ્પેશિયલ કોર્ટમાં ટ્રાન્સફર કરવામાં આવ્યો અને તેને દાવો નં. ૨૪/૧૯૯૪ તરીકે પુનઃક્રમાંકિત કરવામાં આવ્યો.

૨૯મી ડિસેમ્બર, ૧૯૯૪ના રોજ, સિટિબેન્કે સ્પેશિયલ કોર્ટમાં કેનફિના સામે અન્ય બાબતો સાથે (ઇન્ટર એલીયા) ૧૯૯૫ નો દાવો નં. ૧ દાખલ કર્યો. સદર દાવો એસસીબી દ્વારા દાખલ કરાયેલા ઉપરોક્ત દાવો નં. ૨૪/૧૯૯૪ ના પરિણામે થર્ડ પાર્ટી કાર્યવાહીના સ્વરૂપમાં હતો. દાવો નં. ૧/૧૯૯૫ માં સિટિબેન્કે દાવો કર્યો કે જો દાવો નં. ૨૪/૧૯૯૪ માં સિટિબેન્ક એસસીબી પ્રત્યે જવાબદાર ઠરે, તો સિટિબેન્ક બીઆર નં. ૧૪૦૧ હેઠળ તેમની જવાબદારીના બિન-પાલન માટે કેનફિના સામે દાવો કરવા હકદાર હતી અને સિક્યોરિટીઝ અથવા તેમની ફેસ વેલ્યુ મેળવવા હકદાર હતી. દાવો નં. ૧/૧૯૯૫ સારાંશમાં એસસીબી દ્વારા સિટિબેન્ક સામે દાખલ કરાયેલા દાવો નં. ૨૪/૧૯૯૪ માંથી ઉદ્ભવતી થર્ડ પાર્ટી કાર્યવાહીના સ્વરૂપમાં છે.

એસસીબીએ દાવો નં. ૨૪/૧૯૯૪ માં કેનફિનાને પક્ષકાર તરીકે જોડવા માટે તારીખ ૩૦મી ડિસેમ્બર, ૧૯૯૪ ની ચેમ્બર સમન્સ ૧૮/૯૪ કાઢી. સદર ચેમ્બર સમન્સનો કેનફિના દ્વારા એવા આધારે વિરોધ કરવામાં આવ્યો હતો કે એસસીબીનો તેની સામે કોઈ દાવો હોઈ શકે નહીં અને તેથી તે જરૂરી કે યોગ્ય પક્ષકાર નથી. વિદ્વાન સ્પેશિયલ કોર્ટે તારીખ ૭મી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૯૫ ના પોતાના હુકમ દ્વારા ઠેરવ્યું કે કેનફિના દાવામાં જરૂરી અને યોગ્ય પક્ષકાર હતી અને

કેનફિના સામે એસસીબીનો કોઈ દાવો હોઈ શકે કે કેમ તે ગુણદોષનો પ્રશ્ન હતો જે દાવાની અંતિમ સુનાવણી વખતે નક્કી કરવામાં આવશે.

પોતાના વલણને ઉલટાવીને એસસીબીએ ૨જી જાન્યુઆરી, ૧૯૯૬ના રોજ દાવો નં. ૨૪/૧૯૯૪ માં કેનફિનાને પ્રતિવાદી પક્ષકાર તરીકે પડતી મૂકવા માટે અરજી કરી. કેનફિનાએ આ અરજીનો પણ વિરોધ કર્યો હતો પરંતુ વિદ્વાન જજે તારીખ ૨૨મી જાન્યુઆરી, ૧૯૯૬ ના હુકમ દ્વારા એસસીબીને સદર દાવામાંથી કેનફિનાને પડતી મૂકવાની મંજૂરી આપી અને અંતિમ સુનાવણી માટે દાવાને ૨જી માર્ચ, ૧૯૯૬ પર મુલતવી રાખ્યો. વિદ્વાન જજે આમ બંને દાવાઓને અલગ કરી દીધા, જોકે બંને દાવાઓ સમાન પ્રશ્ન સાથે સંબંધિત હતા. એટલે કે કેનફિનાની બાકી બેન્કર્સ રસીદ નં. ૧૪૦૧ માટે સિટિબેન્ક કે કેનફિના જવાબદાર હતી કે કેમ.

૧લી માર્ચ, ૧૯૯૬ના રોજ, સિટિબેન્કે દાવો નં. ૧/૧૯૯૫ માં સ્પેશિયલ કોર્ટ સમક્ષ અરજી કરી કે બંને દાવાઓ, દાવો નં. ૨૪/૧૯૯૪ અને દાવો નં. ૧/૧૯૯૫ ની સાથે સુનાવણી કરવામાં આવે કારણ કે દાવાઓમાં વિચારણા માટે કાયદા અને હકીકતોના સમાન પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે. સ્પેશિયલ કોર્ટે તારીખ ૧.૩.૧૯૯૬ ના પોતાના હુકમ દ્વારા અરજી ફગાવી દીધી. તારીખ ૨૨.૧.૧૯૯૬

અને ૧૫.૨.૧૯૯૬ ના હુકમો સામે વ્યથિત થઈને સિટિબેન્કે આ કોર્ટમાં બે વિશેષ પરવાનગી અરજીઓ (એસએલપી) દાખલ કરી જે સિટિબેન્ક દ્વારા ૧૫મી માર્ચ, ૧૯૯૬ના રોજ પાછી ખેંચી લેવામાં આવી હતી કારણ કે તે સમય સુધીમાં દાવો નં. ૨૪/૧૯૯૪ ની ટ્રાયલ શરૂ થઈ ગઈ હતી.

એ ઉલ્લેખ કરવો જરૂરી છે કે સિટિબેન્કનો દાવો નં. ૧/૧૯૯૫ શરૂઆતમાં ચાર પ્રતિવાદીઓ સામે હતો એટલે કે (૧) હિતેન પી. દલાલ (૨) સ્ટાન્ડર્ડ ચાર્ટર્ડ બેન્ક (૩) કેનબેન્ક ફાઇનાન્સિયલ સર્વિસીસ લિમિટેડ અને (૪) એ. કે. મેનન, કસ્ટોડિયન પરંતુ પાછળથી સિટિબેન્કે આગળ ન ચલાવવાના કારણે પ્રતિવાદી નં. ૧, ૨ અને ૪ સામે દાવો ફગાવી દેવડાવ્યો અને માત્ર કેનફિના સામે દાવાની કાર્યવાહી આગળ વધવા દીધી.

તારીખ ૧૨/૧૩મી માર્ચ, ૧૯૯૬ ના ચુકાદા દ્વારા સ્પેશિયલ કોર્ટે એસસીબી દ્વારા દાખલ કરાયેલ દાવો નં. ૨૪/૧૯૯૪ મંજૂર કર્યો અને સિટિબેન્કને એસસીબીને ૯% ના કૂપન દરે સંચિત વ્યાજ સહિત અવેજ પરત કરવાના સ્વરૂપે અને/અથવા મળેલા નાણાંના આધારે રૂ. ૪૮,૨૭,૯૧,૦૯૬ ની રકમ ચૂકવવાનો આદેશ આપ્યો. વિદ્વાન જજે વાર્ષિક ૨૦% લેખે રૂ. ૪૧,૪૮,૦૩,૫૨૮ ની સમકક્ષ વ્યાજ મંજૂર કર્યું. એસસીબીને વાસ્તવિક ખર્ચ પેટે

રૂ. ૧૬,૪૯,૪૬૨ નો ખર્ચ પણ મંજૂર કરવામાં આવ્યો હતો. તેથી સિટિબેન્કે સદર હુકમનામા હેઠળ એસસીબીને કુલ રૂ. ૮૯,૯૧,૫૫,૦૮૫ ની રકમ ચૂકવી હતી. તેથી વ્યથિત થઈને સિટિબેન્કે એસસીબી સામે ૧૯૯૬ ની સિવિલ અપીલ નં. ૭૪૨૬ દાખલ કરી છે.

દાવો નં. ૨૪/૧૯૯૪ પૂર્ણ થયા પછી, માર્ચ, ૧૯૯૬ના મધ્યમાં દાવો નં. ૧/૧૯૯૫ ની ટ્રાયલ શરૂ થઈ. તારીખ ૨૬મી એપ્રિલ, ૧૯૯૬ ના પોતાના હુકમ દ્વારા સ્પેશિયલ કોર્ટે કેનફિનાને ૧૬ અઠવાડિયાના સમયગાળામાં બોન્ડ્સ સોંપવામાં ન આવે ત્યાં સુધી ૧૫મી જુલાઈ, ૧૯૯૧ થી વાર્ષિક ૯% લેખે કૂપન વ્યાજ સાથે રૂ. ૫૦ કરોડની ફેસ વેલ્યુના ૯% આઈઆરએફસી બોન્ડ્સ સિટિબેન્કને સોંપવાનો આદેશ આપીને સિટિબેન્કની તરફેણમાં હુકમનામું પસાર કર્યું. વિદ્વાન જજે કેનફિનાને અવેજ મળ્યો તે તારીખ ૩૦મી ડિસેમ્બર, ૧૯૯૧ થી પરત ચૂકવણીની તારીખ સુધી વાર્ષિક ૯% ના દરે વ્યાજ મંજૂર કર્યું. પક્ષકારોને પોતપોતાનો ખર્ચ ભોગવવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો. ઉપરોક્ત ચુકાદા સામે વ્યથિત થઈને કેનફિનાએ સિટિબેન્ક સામે ૧૯૯૬ ની સિવિલ અપીલ નં. ૯૦૬૩ દાખલ કરી છે.

વિદ્વાન જજના એવા નિષ્કર્ષોથી વ્યથિત થઈને કે દાવો નં. ૧/૧૯૯૫ થર્ડ પાર્ટી કાર્યવાહીના સ્વરૂપમાં ન હતો અને તેથી સિટિબેન્ક દાવો નં. ૨૪/૧૯૯૪ માં એસસીબીને ચૂકવવા માટે કોર્ટ દ્વારા આદેશ કરાયેલી રકમ વસૂલવા હકદાર નહોતી અને વિદ્વાન જજે સિટિબેન્કને વાર્ષિક ૨૦% ના દરે વ્યાજ મંજૂર ન કર્યું જેવું દાવો નં. ૨૪/૧૯૯૪ માં મંજૂર કરવામાં આવ્યું હતું અને ખર્ચ પણ મંજૂર કરવામાં આવ્યો ન હતો, સિટિબેન્કે ૧૯૯૬ ની સિવિલ અપીલ નં. ૯૧૩૮ દાખલ કરી છે.

જેના પર વિવાદ કેન્દ્રિત છે તે ટૂંકમાં હકીકતો એ છે કે સિટિબેન્ક પાસે કેનફિના દ્વારા તેની તરફેણમાં ઇશ્યૂ કરાયેલી રૂ. ૫૦ કરોડની ફેસ વેલ્યુની બીઆર નં. ૧૪૦૧ હતી. ૧૯મી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૯૨ના રોજ સિટિબેન્કે એસસીબીને રૂ. ૭૨.૫૦ કરોડની ફેસ વેલ્યુના બોન્ડ્સ વેચ્યા. સિટિબેન્કને તે માટે ચૂકવણી મળી અને તેણે એસસીબીની તરફેણમાં રૂ. ૭૨.૫૦ કરોડની રકમની તારીખ ૧૯મી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૯૨ ની મૂળ બીઆર નં. ૪૭ ઇશ્યૂ કરી. ૨૮મી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૯૨ના રોજ કેનફિનાએ સિટિબેન્કને પત્ર લખીને સિટિબેન્કને વિનંતી કરી કે તે એસસીબી પાસેથી રૂ. ૫૦ કરોડની ફેસ વેલ્યુના આઇઆરએફસી બોન્ડ્સ મેળવી લે અને તેમની બેન્કર્સ રસીદ મુક્ત કરે. ૪ માર્ચ, ૧૯૯૨ના રોજ એસસીબીએ તારીખ ૧૯.૨.૧૯૯૨ ની મૂળ બીઆર ૪૭ "ડિસ્ચાર્જ" કરી અને

સિટિબેન્ક પાસેથી રૂ. ૫૦ કરોડની ફેસ વેલ્યુની કેનફિના બીઆર નં. ૧૪૦૧ અને રૂ. ૨૨.૫૦ કરોડની ફેસ વેલ્યુની સિટિબેન્કની નવી બીઆર નં. ૪૭ તારીખ ૪થી માર્ચ, ૧૯૯૨ મેળવી. મૂળ બીઆર ૪૭ ના ડિસ્ચાર્જના લગભગ ત્રણ મહિના પછી અને કૌભાંડ બહાર આવ્યા પછી, એસસીબીએ તેના વકીલ મારફત તારીખ ૪.૬.૧૯૯૨ ના પત્ર દ્વારા કેનફિનાને પત્રની નકલ મોકલીને બીઆર ૧૪૦૧ હેઠળ સિટિબેન્ક પાસેથી બોન્ડ્સની સોંપણી માટે માંગણી કરી, સિટિબેન્કે ૬.૭.૧૯૯૨ના રોજ પોતાના વકીલ મારફત તારીખ ૪.૬.૧૯૯૨ ના વકીલના પત્રનો જવાબ મોકલીને એસસીબીને કોઈપણ સિક્યોરિટીઝ સોંપવાની અથવા કોઈપણ રકમ ચૂકવવાની પોતાની જવાબદારીનો ઇનકાર કર્યો. ત્યારબાદ એસસીબીએ દાવો દાખલ કર્યો, જેનો ઉલ્લેખ અગાઉના ફકરાઓમાં વિગતવાર કરવામાં આવ્યો છે.

દાવામાં એસસીબીનો કેસ એવો છે કે ૧૯.૨.૧૯૯૨ના રોજ રૂ. ૭૨.૫૦ કરોડની ફેસ વેલ્યુના બોન્ડ્સ ખરીદ્યા પછી એસસીબીને સિટિબેન્ક પાસેથી રૂ. ૭૨.૫૦ કરોડની ફેસ વેલ્યુની તારીખ ૧૯.૨.૧૯૯૨ ની મૂળ બીઆર ૪૭ મળી હતી. ત્યારબાદ ૪થી માર્ચ, ૧૯૯૨ના રોજ એસસીબીએ મૂળ બીઆર ૪૭ ડિસ્ચાર્જ કરીને સિટિબેન્કને સોંપી દીધી. તેની સામે સિટિબેન્કે એસસીબીને રૂ. ૨૨.૫૦ કરોડની ફેસ વેલ્યુની નવી બીઆર ૪૭ ઇશ્યૂ કરી અને રૂ. ૫૦ કરોડની

ફેસ વેલ્યુની તારીખ ૩૦.૧૨.૧૯૯૧ ની કેનફિના બીઆર ૧૪૦૧ સોંપી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે એસસીબીને કેનફિના બીઆરનું એન્ડોર્સમેન્ટ અને સોંપણી એવા પાયા પર હતી કે કેનફિના તેનું સન્માન કરશે. વધુમાં વધુ કેનફિના બીઆરની સોંપણીએ એસસીબીને કેનફિના પાસેથી બોન્ડ્સ મેળવવાની માત્ર સત્તા આપી હતી અને એસસીબી અને સિટિબેન્ક વચ્ચેની વ્યવસ્થાની તે એક ગર્ભિત શરત હતી કે જો કોઈ કારણોસર એસસીબીને કેનફિના પાસેથી બોન્ડ્સ ન મળે, તો એસસીબી રૂ. ૫૦ કરોડની ફેસ વેલ્યુના બોન્ડ્સ અથવા સિટિબેન્ક પાસેથી તે માટે તેના દ્વારા ચૂકવવામાં આવેલો અવેજ મેળવવા હકદાર હતી. આની સામે, સિટિબેન્કનો કેસ એવો છે કે ૪થી માર્ચ, ૧૯૯૨ના રોજ એસસીબી દ્વારા સિટિબેન્કને તેની પાછળ યોગ્ય ડિસ્ચાર્જના એન્ડોર્સમેન્ટ સાથે મૂળ બીઆર ૪૭ સોંપવામાં આવતાં, મૂળ બીઆર ૪૭ હેઠળ બોન્ડ્સ સોંપવાની પોતાની જવાબદારીમાંથી સિટિબેન્ક સંપૂર્ણપણે મુક્ત થઈ ગઈ હતી. આ વ્યવસ્થામાં એવી કોઈ ગર્ભિત શરત નહોતી કે જો કેનફિના એસસીબીને બોન્ડ્સ ન સોંપે તો સિટિબેન્ક બોન્ડ્સ સોંપવા અથવા અવેજ પરત કરવા જવાબદાર રહેશે. મૂળ બીઆર ૪૭ સિટિબેન્કના કબજામાંથી આવી હોવાથી, ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ ના દ્રષ્ટાંત (૧) હેઠળ કાયદામાં એવી ધારણા ઊભી થઈ હતી કે સિટિબેન્ક તેની જવાબદારીમાંથી યોગ્ય રીતે મુક્ત થઈ ગઈ છે અને તે ધારણાને દૂર કરવાનો બોજ એસસીબી પર હતો જે કરવામાં તે નિષ્ફળ રહી હતી.

પક્ષકારોના પ્લીડિંગ્સ પર, સ્પેશિયલ કોર્ટે નીચેના મુદ્દાઓ ઘડ્યા :

(૧) શું કેનફિના દાવામાં પક્ષકાર ન હોવા છતાં દાવો ટકી શકે તેમ છે?

(૨) શું દાવાની અરજીના ફકરા ૧૦ માં જણાવ્યા મુજબ પ્રતિવાદીઓ ૯% આઈઆરએફસી (૧/૧) બોન્ડ્સ પૈકી રૂ. ૫૦ કરોડની ફેસ વેલ્યુના બોન્ડ્સના સંબંધમાં તારીખ ૧૯મી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૯૨ ની બેન્કર્સ રસીદ નં. ૪૭ (દાવાની અરજીનો આંક 'બી') હેઠળ વાદીઓ પ્રત્યેની પોતાની જવાબદારીનું પાલન કરવામાં નિષ્ફળ રહ્યા છે?

(૩) શું દાવાની અરજીના ફકરા ૧૨ માં જણાવ્યા મુજબ પ્રતિવાદીઓ વાદીઓને નુકસાની ચૂકવવા જવાબદાર છે?

(૪) શું પ્રતિવાદીઓના લેખિત જવાબના ફકરા ૩ અને ૧૨ માં જણાવ્યા મુજબ તારીખ ૧૯મી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૯૨ ની બેન્કર્સ રસીદ નં. ૪૭ (દાવાની અરજીનો આંક 'બી') હેઠળ પ્રતિવાદીઓની જવાબદારી બાકી કે અસ્તિત્વમાં રહે છે?

(૫) શું પ્રતિવાદીઓના લેખિત જવાબના ફકરા ૧૨ અને ૧૩ માં જણાવ્યા મુજબ વાદીઓનો ઉપાય ફક્ત કેનફિના સામે જ છે અને પ્રતિવાદીઓ સામે નથી?

(૬) શું વાદીઓ કોઈ દાદ મેળવવા હકદાર છે અને જો હા, તો કઈ દાદ?

દાવામાં એસસીબી દ્વારા કોઈ મૌખિક પુરાવો રજૂ કરવામાં આવ્યો ન હતો. સિટિબેન્કે પણ કોઈ મૌખિક પુરાવો રજૂ કર્યો ન હતો. આથી આ બાબતનો નિર્ણય માત્ર દસ્તાવેજી પુરાવા અને પક્ષકારો દ્વારા સ્વીકારવામાં આવેલી હકીકતોના આધારે જ કરવાનો હતો.

મુદ્દા નં. ૧ હેઠળ એવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે દાવો ચલાવવાપાત્ર હતો અને કેનફિનાને પક્ષકાર ન બનાવવાના કારણે ફગાવી દેવાપાત્ર નહોતો. મુદ્દા નં. ૨ અને ૪ એકસાથે લેવામાં આવ્યા હતા અને તે સિટિબેન્કની વિરુદ્ધ અને એસસીબીની તરફેણમાં હતા. એવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે સિટિબેન્ક રૂ. ૫૦ કરોડની ફેસ વેલ્યુના આઈઆરએફસીના સંબંધમાં પોતાની જવાબદારીમાંથી મુક્ત થવામાં નિષ્ફળ રહી હતી અને આ સંબંધમાં તેની જવાબદારી ચાલુ રહી હતી. કે મૂળ બીઆર ૪૭ નો કોઈ માન્ય ડિસ્ચાર્જ નહોતો અને મૂળ બીઆર ૪૭ ની પાછળ યોગ્ય ડિસ્ચાર્જના એન્ડોર્સમેન્ટ સાથે માત્ર તેને સોંપવી એ માન્ય ડિસ્ચાર્જ સમાન નહોતું. કે કેનફિનાની રૂ. ૫૦ કરોડની બીઆર ૧૪૦૧ અને આઈઆરએફસી બોન્ડ્સ માટે સિટિબેન્કની રૂ. ૨૨.૫ કરોડની ફેસ વેલ્યુની બીઆરનો સ્વીકાર મૂળ બીઆર ૪૭ ના માન્ય ડિસ્ચાર્જ સમાન નહોતો અને સિટિબેન્ક સિક્યોરિટીઝ અથવા તેની રકમ પરત કરવાની જવાબદારી હેઠળ ચાલુ

રહી હતી. કે અવેજ નિષ્ફળ ગયો હતો કારણ કે ન તો સિટિબેન્કે કે ન તો કેનફિનાએ એસસીબીને રૂ. ૫૦ કરોડના બોન્ડ્સ સોંપ્યા હતા. મુદ્દો નં. ૩ સાબિત થયેલ નથી તેમ ઠેરવવામાં આવ્યું હતું. મુદ્દા નં. ૫ નો નકારાત્મક જવાબ આપવામાં આવ્યો હતો. મુદ્દો નં. ૬ દાદ અંગેનો હતો અને હુકમ મુજબ તેનો જવાબ આપવામાં આવ્યો હતો.

મુદ્દા નં. ૨ અને ૪ પર પહોંચેલા નિષ્કર્ષ પર આવવા માટે સ્પેશિયલ કોર્ટે અન્ય વ્યવહારોના સમૂહ સંબંધિત સમાન પક્ષકારો વચ્ચેના દાવો નં. ૨૨/૧૯૯૪ તારીખ ૧૦મી જુલાઈ, ૧૯૯૫ અને દાવો નં. ૨૦/૧૯૯૪ તારીખ ૭મી જુલાઈ, ૧૯૯૫ માં પોતાના જ નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો હતો. સિવિલ દાવો નં. ૨૨/૧૯૯૪ અને સિવિલ દાવો નં. ૨૦/૧૯૯૪ માં સ્પેશિયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમો ૧૯૯૫ ની સિવિલ અપીલ નં. ૭૯૪૧ અને ૧૯૯૫ ની સિવિલ અપીલ નં. ૮૩૪૦ નો વિષય હતા. આ બંને અપીલો આ કોર્ટ દ્વારા તેના ૮મી ઓક્ટોબર, ૨૦૦૩ ના ચુકાદા, શીર્ષક સિટિબેન્ક એન.એ. વિરુદ્ધ સ્ટાન્ડર્ડ ચાર્ટર્ડ બેન્ક, જે [૨૦૦૪] ૧ એસ.સી.સી. ૧૨ માં અહેવાલ થયેલ છે, દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવી હતી અને સ્પેશિયલ કોર્ટનો ચુકાદો અને હુકમ રદ કરવામાં આવ્યો હતો.

સ્પેશિયલ કોર્ટે વાદગ્રસ્ત ચુકાદામાં એસસીબીનો દાવો મંજૂર કરવા માટે દાવો નં. ૨૦/૧૯૯૪ અને દાવો નં. ૨૨/૧૯૯૪ માં પોતાના જ ચુકાદા પર આધાર રાખ્યો હોવાથી અને એવું ઠેરવ્યું હોવાથી કે પ્રસ્તુત કેસની હકીકતો સિવિલ દાવો નં. ૨૦ અને ૨૨/૧૯૯૪ ની હકીકતોને સમાન છે, તેથી આ અપીલોમાં ઉપસ્થિત પક્ષકારોના સંબંધિત વિદ્વાન વકીલશ્રીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતોનું પરીક્ષણ કરતાં પહેલાં તે કેસોની હકીકતોનો વિગતવાર સંદર્ભ લેવો જરૂરી બનશે.

તે કેસોમાં પણ એસસીબીએ ૧૮મી અને ૧૯મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૯૧ના રોજ સિટિબેન્ક સાથે સિક્યોરિટીઝનો વ્યવહાર કર્યો હતો. તે કેસોમાં પણ સિટિબેન્ક દ્વારા એસસીબીને સોંપવામાં આવેલું મૂળ એસજીએલ ટ્રાન્સફર ફોર્મ સિટિબેન્કના નાની રકમના અન્ય એસજીએલ અને સિટિબેન્કને સીએમએફ દ્વારા ઈશ્યૂ કરાયેલા એસજીએલ ટ્રાન્સફર ફોર્મ દ્વારા બદલવામાં આવ્યું હતું. એસસીબીના અધિકારી દ્વારા ઈશ્યૂ કરાયેલા પત્રના આધારે સીએમએફના એસજીએલ ટ્રાન્સફર ફોર્મ એસસીબીને સોંપવામાં આવ્યા હતા. એસસીબીએ સિટિબેન્ક અને કેનેરા બેન્ક તથા અન્ય, સીએમએફના ટ્રસ્ટીઓ સામે દાવો નં. ૨૨/૧૯૯૪ દાખલ કર્યો. સિટિબેન્કે વ્યવહારમાં રહેલા બ્રોકરો, (૧) હિતેન પી. દલાલ, (૨) એસસીબી અને (૩) સીએમએફ સામે દાવો નં. ૨૦/૧૯૯૪ દાખલ કર્યો. દાવો નં. ૨૦/૧૯૯૪ થર્ડ

પાર્ટી કાર્યવાહી તરીકે ઓળખાયો હતો જેવું દાવો નં. ૧/૧૯૯૫ માં દલીલ કરવામાં આવી છે.

સ્પેશિયલ કોર્ટ સમક્ષ વિચારણા માટે ઉપસ્થિત થયેલા પ્રશ્નો પૈકી એક એ હતો કે શું માત્ર એસજીએલ ટ્રાન્સફર ફોર્મ સોંપવાથી જવાબદારીમાંથી કોઈ મુક્તિ થઈ શકે. તેણે ઠેરવ્યું કે માત્ર એસજીએલ ટ્રાન્સફર ફોર્મ સોંપવું એ મૂળ અવેજમાંથી મુક્તિ સમાન નથી. જ્યાં સુધી સંતોષ (સેટિસફેક્શન) ન થાય ત્યાં સુધી કોઈ મુક્તિ હોઈ શકે નહીં. સ્પેશિયલ કોર્ટે એવું પણ ઠેરવ્યું હતું કે કેસની હકીકતો અને સંજોગોમાં ભારતીય કરાર અધિનિયમની કલમ ૬૨/૬૩ નહીં પણ કલમ ૮૧ લાગુ પડશે. સિટિબેન્કની એવી દલીલ કે ડિસ્ચાર્જ થયેલું એસજીએલ તેના કબજા/કસ્ટડીમાંથી આવ્યું હોવાથી, ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૮ ના દ્રષ્ટાંત (૧) હેઠળ એસસીબી સામે ખંડનક્ષમ ધારણા ઊભી થવી જોઈએ અને, એસસીબી કોઈપણ પુરાવો રજૂ કરીને ધારણાનું ખંડન કરવામાં નિષ્ફળ રહી હોવાથી, સિટિબેન્ક પોતાની જવાબદારીમાંથી યોગ્ય રીતે મુક્ત થઈ ગઈ હોવાનું માનવામાં આવે, તે દલીલ નકારી કાઢવામાં આવી હતી. તેવી જ રીતે, સિટિબેન્ક દ્વારા ઊભી કરાયેલી એવી દલીલ કે એસસીબી સામે ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૮ ના દ્રષ્ટાંત (જી) હેઠળ પ્રતિકૂળ અનુમાન કાઢવામાં આવે કારણ કે તે પુરાવાનો મહત્વનો ભાગ રજૂ કરવામાં/જાહેર કરવામાં નિષ્ફળ

રહી હતી જે વિવાદિત મુદ્દા પર ઘણો પ્રકાશ ફેંકી શક્યો હોત, તે દલીલ પણ નકારી કાઢવામાં આવી હતી. કોર્ટે એવું પણ ઠેરવ્યું હતું કે જ્યાં સુધી સંતોષ ન થાય ત્યાં સુધી કોઈ ડિસ્ચાર્જ હોઈ શકે નહીં અને એસસીબી તેના મૂળ અવેજ પર સિટિબેન્ક સામે દાવો કરી શકે છે.

સિટિબેન્કના કેસ (પૂર્વોક્ત) માં સ્પેશિયલ કોર્ટ દ્વારા ભારતીય કરાર અધિનિયમની કલમો ૪૧, ૬૨ અને ૬૩ ના લાગુ પડવા અંગે નોંધાયેલા તારણો રદ કરવામાં આવ્યા હતા. એવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે કલમ ૪૧ લાગુ પડતી ન હતી. ભારતીય કરાર અધિનિયમની કલમ ૬૩ લાગુ પડશે. કે એસસીબીએ પોતાના શ્રેષ્ઠ હિત માટે સીએમએફનું એસજીએલ લીધું હતું. સિટિબેન્ક એસજીએલ હેઠળની પોતાની જવાબદારીમાંથી મુક્ત થઈ ગઈ હતી અને તેની પાસેથી કોઈ વસૂલાત થઈ શકે નહીં. સિટિબેન્ક દ્વારા યોગ્ય રીતે ડિસ્ચાર્જ થયેલું એસજીએલ રજૂ કરવામાં આવ્યું હોવાથી, સિટિબેન્ક દ્વારા પોતાની જવાબદારીના યોગ્ય ડિસ્ચાર્જ અંગે ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ ના દ્રષ્ટાંત (૧) હેઠળ ખંડનક્ષમ ધારણા ઊભી કરી શકાય છે જેને એસસીબી કોઈપણ પુરાવો રજૂ કરીને ખંડન કરવામાં નિષ્ફળ રહી હતી. વધુમાં એસસીબી તેના કબજામાં રહેલા મહત્વના પુરાવા રજૂ કરવામાં નિષ્ફળ રહી હોવાથી અથવા સિટિબેન્કની તરફેણમાં લખાયેલું સીએમએફનું એસજીએલ તેણે શા માટે સ્વીકાર્યું હતું તેની

કોઈ સ્પષ્ટતા આપી ન હોવાથી, ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ ના દ્રષ્ટાંત (જી) હેઠળ તેની સામે પ્રતિકૂળ અનુમાન ઊભું કરી શકાય છે. અપીલો મંજૂર કરવામાં આવી હતી. એસસીબી દ્વારા દાખલ કરાયેલ દાવો ફગાવી દેવામાં આવ્યો હતો. પરિણામે, શરતી દાવો હોવાને કારણે સિટિબેન્ક સામે સીએમએફ દ્વારા દાખલ કરાયેલ અપીલ પણ મંજૂર કરવામાં આવી હતી અને સીએમએફ સામે સિટિબેન્ક દ્વારા દાખલ કરાયેલ દાવો ફગાવી દેવાનો આદેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

પ્રસ્તુત અપીલોમાં સ્પેશિયલ કોર્ટના વિદ્વાન જજે ઠેરવ્યું છે કે અગાઉના કેસો જેવી જ હકીકતો હોવાથી, પ્રસ્તુત કેસમાં લાગુ પડતો કાયદો સમાન રહેશે. ભારતીય કરાર અધિનિયમની કલમો ૪૧, ૬૨ અને ૬૩ ના લાગુ પડવા અંગેના કાયદાના મુદ્દાઓ પરના તારણોનો પુનરોચ્ચાર કરવામાં આવ્યો હતો. સિટિબેન્કને ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ ના દ્રષ્ટાંતો (૧) અને (જી) ના લાભનો ઇનકાર કરવામાં આવ્યો હતો. એવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે વાદી એસસીબી વધુમાં વધુ પ્રતિવાદી (સિટિબેન્ક) ના એજન્ટ તરીકે કામ કરવા અને કેનફિના પાસેથી ૫૦ કરોડના બોન્ડ્સ એકત્રિત કરવા અને ૫૦ કરોડના બોન્ડ્સ સોંપવાની સિટિબેન્કની જવાબદારી સામે તેને સરભર કરવા સંમત થઈ હતી. કેનફિના પોતાની પ્રતિબદ્ધતાનું પાલન કરવામાં નિષ્ફળ જતાં એસસીબી

કેનફિના સામે કોઈપણ દાવો લાગુ કરી શકે તેવો કોઈ રસ્તો નહોતો કારણ કે એસસીબી અને કેનફિના વચ્ચે કરારનો કોઈ સંબંધ (પ્રિવિટી ઓફ કોન્ટ્રાક્ટ) નહોતો. કેનફિનાએ બીઆરનું સન્માન કરવાનો ઇનકાર કર્યો હોવાથી, જ્યાં સુધી કેનફિના તેની પ્રતિબદ્ધતાનું પાલન ન કરે ત્યાં સુધી સિટિબેન્ક તેની જવાબદારીમાંથી મુક્ત થઈ નહોતી. જ્યાં સુધી એસસીબીને બોન્ડ્સ ન મળે ત્યાં સુધી બોન્ડ્સ સોંપવાની સિટિબેન્કની જવાબદારી મુક્ત થયેલી ગણી શકાય નહીં. કેનફિના પોતાની પ્રતિબદ્ધતાનું પાલન કરવામાં નિષ્ફળ જતાં એસસીબી મૂળ અવેજ પર પાછી જઈ શકે છે.

અપીલકર્તા તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી અંધ્યારૂજીનાએ રજૂઆત કરી હતી કે આ કોર્ટે સિટિબેન્કના કેસ (પૂર્વોક્ત) માં દાવો નં. ૨૦ અને ૨૨/૧૯૯૪ માં સ્પેશિયલ કોર્ટના અગાઉના ચુકાદાને ઉલટાવી દીધો હતો. સ્પેશિયલ કોર્ટે પોતાના અગાઉના ચુકાદા પર આધાર રાખીને ઠેરવ્યું છે કે એસસીબીને કેનફિંના બીઆર ૧૪૦૧ માત્ર સો પી દેવાથી સિટિબેન્ક બોન્ડ્સ અથવા તેનું મૂલ્ય ચૂકવવાની પોતાની જવાબદારીમાંથી મુક્ત થઈ નહોતી. અગાઉના દાવાઓમાં સ્પેશિયલ કોર્ટનો અગાઉનો ચુકાદો આ કોર્ટ દ્વારા સિટિબેન્કના કેસ (પૂર્વોક્ત) માં રદ કરવામાં આવ્યો હોવાથી, વિદ્વાન સ્પેશિયલ કોર્ટ દ્વારા લેવાયેલો અભિપ્રાય ભૂલભરેલો હતો અને રદ થવાપાત્ર હતો. કે

સિટિબેન્ક એસસીબી દ્વારા પોતાની જવાબદારીમાંથી યોગ્ય રીતે મુક્ત થઈ ગઈ હતી. તારીખ ૧૯.૨.૧૯૯૨ ની મૂળ બીઆર તેની પાછળ યોગ્ય ડિસ્ચાર્જના એન્ડોર્સમેન્ટ સાથે સિટિબેન્કને પરત કરવામાં આવી હતી. એસસીબીના આ એકલા કૃત્યથી, સિટિબેન્ક સિક્યોરિટીઝ પૂરી પાડવાની અથવા તેના પરની બાકી રકમ ચૂકવવાની પોતાની જવાબદારીમાંથી મુક્ત થઈ ગઈ હતી. કે એસસીબીએ સદર કેનફિના બીઆર બિન-હસ્તાંતરણીય હોવાની સંપૂર્ણ જાણકારી હોવા છતાં સ્વેચ્છાએ અને બિનશરતી કેનફિના બીઆર ૧૪૦૧ લીધી હતી. સ્પષ્ટ અનુમાન એ હતું કે એસસીબીએ પોતાના હેતુ માટે સદર કેનફિના બીઆર માંગી હતી કારણ કે અન્યથા સદર બીઆર નકામી બની જતી. આ હકીકત નિર્ણાયક રીતે સાબિત કરે છે કે એસસીબીએ સિટિબેન્ક પાસેથી બીઆર ૧૪૦૧ સિક્યોરિટીઝ એકત્રિત કરવાની સત્તા તરીકે લીધી નહોતી અથવા તે ડિસ્ચાર્જની શરત નહોતી. કે સ્પેશિયલ કોર્ટે ભારતીય કરાર અધિનિયમની કલમ ૪૧ પર આધાર રાખવામાં સ્પષ્ટપણે ભૂલ કરી હતી. પ્રસ્તુત કેસની હકીકતો અને સંજોગોમાં કલમ ૪૧ પરનો આધાર સંપૂર્ણપણે અયોગ્ય છે. તેમના મતે, સિટિબેન્કનો કેસ સ્પષ્ટપણે ભારતીય કરાર અધિનિયમની કલમ ૬૩ હેઠળ આવે છે અને વિદ્વાન સ્પેશિયલ કોર્ટે તેની વિરુદ્ધનો અભિપ્રાય લેવામાં ભૂલ કરી હતી. પ્રસ્તુત કેસમાં, સ્વીકૃતપણે, મૂળ બીઆર ૪૭ ડિસ્ચાર્જ કરવામાં આવી હતી અને સિટિબેન્કને પરત સોંપવામાં આવી હતી. તારીખ ૧૯.૨.૧૯૯૨ ની મૂળ બીઆર ૪૭ સિટિબેન્કની કસ્ટડીમાં હોવાથી અને કોર્ટમાં તેના દ્વારા રજૂ કરવામાં આવી

હોવાથી સિટિબેન્કની તરફેણમાં યોગ્ય ડિસ્ચાર્જની ખંડનક્ષમ ધારણા ઊભી થવી જોઈતી હતી. એસસીબી કોઈપણ પુરાવો રજૂ કરીને તે ધારણાને દૂર કરવામાં નિષ્ફળ રહી હતી. કે એસસીબીએ બિન-હસ્તાંતરણીય દસ્તાવેજ (બીઆર ૧૪૦૧) શા માટે સ્વીકાર્યો તે અંગે કોઈ સ્પષ્ટતા કરવામાં નિષ્ફળ રહી હતી. સંજોગો હેઠળ ગર્ભિત વોરંટીની શરત ઉમેરી શકાય નહીં જેવું વિદ્વાન સ્પેશિયલ કોર્ટ દ્વારા કરવામાં આવ્યું છે.

આની સામે, સામાવાળા-એસસીબી તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી શાંતિ ભૂષણે એવી દલીલ કરી હતી કે કાયદામાં ત્રીજા પક્ષકાર દ્વારા બિન-પાલનના જોખમને સમાવતી કરાર આધારિત જવાબદારીઓના ડિસ્ચાર્જની પદ્ધતિ માત્ર શરતી સંતોષની ધારણા ઊભી કરે છે. તેથી, પ્રથમ દૃષ્ટિએ, સિટિબેન્કની જવાબદારીનું કોઈપણ ડિસ્ચાર્જ એ શરતને આધીન હતું કે કેનફિના સિટિબેન્કની જવાબદારીના સંતોષમાં વાસ્તવમાં એસસીબીને બોન્ડ્સ પહોંચાડે. કે સિટિબેન્ક આ ધારણાનું ખંડન કરવા માટે કોઈ પુરાવો રજૂ કરવામાં નિષ્ફળ રહી. સંજોગોમાં યોગ્ય નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય છે કે એસસીબી દ્વારા આપવામાં આવેલું ડિસ્ચાર્જ માત્ર શરતી હતું. કાનૂની ધારણા વ્યવસાયની વ્યવહારિક વાસ્તવિકતાઓને પ્રતિબિંબિત કરે છે: અને એસસીબીનો કેસ કે સિટિબેન્કની જવાબદારી માત્ર એ શરતે ડિસ્ચાર્જ થઈ હતી કે બીઆર ૧૪૦૧ નું કેનફિના દ્વારા

સન્માન કરવામાં આવે તે કાનૂની, વ્યાપારી અને વ્યવહારુ અર્થપૂર્ણ છે. કે સિટિબેન્ક દ્વારા લેવાયેલું વલણ કે એસસીબીએ બીઆર ૧૪૦૧ ના બદલામાં સિટિબેન્ક સામેના પોતાના કાનૂની અધિકારો બિનશરતી છોડી દીધા, જેણે કેનફિના સામે એસસીબીને કોઈ કાનૂની અધિકારો આપ્યા નહોતા, તે વ્યાપારી તર્કને નકારે છે. સિટિબેન્કના કેસ (પૂર્વોક્ત) ની સ્થિતિથી વિપરીત, એવી કોઈ વિશેષ હકીકતો નથી કે જેના પર ધારણાને દૂર કરવા માટે સિટિબેન્ક આધાર રાખી શકે. કેનફિના એસસીબીને બોન્ડ્સ સોંપવામાં નિષ્ફળ જતાં, એસસીબી સિટિબેન્ક સામે પોતાના મૂળ અવેજ પર પાછી જઈ શકે છે.

પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલશ્રીઓને વિગતવાર સાંભળવામાં આવ્યા છે.

આ અપીલોનું ભવિષ્ય સ્પેશિયલ કોર્ટ દ્વારા ઘડવામાં આવેલા મુદ્દા નં. ૨ અને ૪ ના જવાબો પર નિર્ભર છે. અમે વિદ્વાન સ્પેશિયલ કોર્ટ દ્વારા લેવાયેલા અભિપ્રાય સાથે સહમત છીએ કે પ્રસ્તુત અપીલોમાં સંકળાયેલી હકીકતો અને કાયદાના મુદ્દાઓ અગાઉના કેસો [સિટિબેન્કના કેસ (પૂર્વોક્ત) ની વિષયવસ્તુ] ની હકીકતો અને કાયદાના મુદ્દાઓને સમાન છે. હકીકતો પર એકમાત્ર તફાવત એ છે કે અગાઉના કેસોમાં એસસીબીએ સિટિબેન્કને તેના કબજામાં રહેલું સીએમએફનું એસજીએલ આપવા માટે ખાસ વિનંતી કરી હતી જ્યારે પ્રસ્તુત

કેસોમાં લેખિતમાં આવી કોઈ વિનંતી નથી. અન્ય તમામ હકીકતો વધુ કે ઓછા અંશે સમાન છે.

બેન્કર્સ રસીદ એ વેચનાર બેન્ક દ્વારા જારી કરવામાં આવેલો એક એવો દસ્તાવેજ છે જેમાં સ્વીકારવામાં આવે છે કે તેણે ચોક્કસ સિક્યોરિટીના વેચાણ માટે નાણાં મેળવ્યા છે. તે દર્શાવે છે કે સંબંધિત સિક્યોરિટી સોંપણી માટે સરળતાથી ઉપલબ્ધ નથી અને યોગ્ય રીતે ડિસ્ચાર્જ થયેલી બેન્કર્સ રસીદ પરત કરવા સામે તે સોંપવામાં આવશે, અને તે દરમિયાન સિક્યોરિટીઝ ખરીદનારના વતી વેચનાર બેન્ક દ્વારા રાખવામાં આવે છે. બીઆરનું ફોર્મ વૈધાનિક નથી, જોકે, ઇન્ડિયન બેન્કર્સ એસોસિએશન દ્વારા જારી કરાયેલ બીઆર સંબંધિત ભલામણ કરેલ ફોર્મ અને નિયમો છે.

તારીખ ૧૯.૨.૧૯૯૨ ની બીઆર ૪૭ હેઠળ સિટિબેન્ક પોતાની જવાબદારીમાંથી મુક્ત થઈ ગઈ હતી તે હકીકત એસસીબી દ્વારા તેના પ્લીડિંગ્સ તેમજ સ્પેશિયલ કોર્ટ સમક્ષની રજૂઆતમાં સ્વીકારવામાં આવી છે. એસસીબીએ દાવાની અરજીના ફકરા ૭ માં, જે નીચે મુજબ વંચાય છે:

"ત્યારબાદ, આશરે ૪થી માર્ચ, ૧૯૯૨ના રોજ, વાદીઓએ બેન્ક રસીદ નં. ૪૭ ડિસ્ચાર્જ કરી અને ૧લા પ્રતિવાદીઓને સોંપી દીધી.

તેની સામે, ૧લા પ્રતિવાદીઓએ ૯% આઈઆરએફસી (૧/૧) બોન્ડ્સ પૈકી રૂ. ૨૨.૫ કરોડની ફેસ વેલ્યુના બોન્ડ્સ માટે વાદીઓની તરફેણમાં ૧લા પ્રતિવાદીઓની બેન્ક રસીદ વાદીઓને ઇશ્યૂ કરી અને કેનબેન્ક ફાઇનાન્સિયલ સર્વિસીસ લિમિટેડ (કેનફિના) દ્વારા જારી કરાયેલ તારીખ ૩૦મી ડિસેમ્બર, ૧૯૯૧ ની બેન્ક રસીદ નં. ૧૪૦૧ પણ વાદીઓને સોંપી. કેનફિનાની સદર બેન્ક રસીદ રૂ. ૫૦ કરોડની ફેસ વેલ્યુના ૯% આઈઆરએફસી બોન્ડ્સને આવરી લેતી ૧લા પ્રતિવાદીઓની તરફેણમાં હતી..."

સ્પષ્ટપણે સ્વીકાર્યું છે કે કેનફિના દ્વારા સિટિબેન્કની તરફેણમાં જારી કરાયેલ ૫૦ કરોડની ફેસ વેલ્યુની તારીખ ૩૦.૧૨.૧૯૯૧ ની બીઆર ૧૪૦૧ અને સિટિબેન્કની પોતાની રૂ. ૨૨.૫ કરોડની ફેસ વેલ્યુની તારીખ ૪.૩.૧૯૯૨ ની બીઆર ૪૭ મળવા પર તારીખ ૧૯.૨.૧૯૯૨ ની મૂળ બીઆર ૪૭ હેઠળ સિટિબેન્ક પોતાની જવાબદારીમાંથી યોગ્ય રીતે મુક્ત થઈ ગઈ હતી.

ટ્રાયલ દરમિયાન એસસીબી તરફથી ઉપસ્થિત વકીલ દ્વારા સમાન સ્વીકૃતિ કરવામાં આવી હતી અને વિદ્વાન સ્પેશિયલ કોર્ટ દ્વારા તેના ચુકાદામાં નીચે મુજબ નોંધવામાં આવી હતી :

"શ્રી વાહણવટી રજૂઆત કરે છે, મારા મતે સાચી રીતે, કે દાવો અમુક સ્વીકૃત હકીકતો પર આગળ વધ્યો છે એટલે કે :

(એ) કે પ્રતિવાદીઓએ ૧૯મી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૯૨ના રોજ વાદીઓને રૂ. ૭૨.૫ કરોડના ૯% આઈઆરએફસી (૧/૧) બોન્ડ્સ વેચ્યા;

(બી) કે આ વેચાણ માટે પ્રતિવાદીઓને પૂરો અવેજ મળ્યો;

(સી) કે પ્રતિવાદીઓએ રૂ. ૭૨.૫ કરોડના બોન્ડ્સ માટે બેન્કર્સ રસીદ નં. ૪૭ (આંક 'બી') ઇશ્યૂ કરી;

(ડી) કે ૪થી માર્ચ, ૧૯૯૨ના રોજ, પ્રતિવાદીઓ દ્વારા વાદીઓને રૂ. ૫૦ કરોડની કેનફિના બેન્કર્સ રસીદ નં. ૧૪૦૧ અને રૂ. ૨૨.૫ કરોડની તેમની પોતાની નવી બેન્કર્સ રસીદ નં. ૪૭ સોંપવા પર મૂળ બેન્કર્સ રસીદ નં. ૪૭ ડિસ્ચાર્જ કરીને પ્રતિવાદીઓને પરત કરવામાં આવી હતી."

એસસીબી દાવાની અરજીમાં કે સ્પેશિયલ કોર્ટ સમક્ષ કરાયેલી રજૂઆતોમાં ક્યાંય પણ એવું કહેતી નથી કે તારીખ ૧૯.૨.૧૯૯૨ ની બીઆર ૪૭ નું ડિસ્ચાર્જ કોઈપણ રીતે શરતી હતું.

મૂળ બીઆર ૪૭ બિનશરતી રીતે ડિસ્ચાર્જ કરવામાં આવી હતી અને સિટિબેન્કને પરત કરવામાં આવી હતી તે હકીકત તારીખ ૧૯.૨.૧૯૯૨ ની મૂળ બીઆર ૪૭ ની પાછળ એસસીબી દ્વારા કરવામાં આવેલા એન્ડોર્સમેન્ટ દ્વારા સ્થાપિત થાય છે જે કોઈ લાયકાત કે શરત દર્શાવતું નથી, જે નીચે મુજબ વંચાય છે :

"કેનફિના ફેસ વેલ્યુ ૫૦ કરોડ માટે બીઆર એક્સચેન્જ. સહી."

તારીખ ૧૯.૨.૧૯૯૨ ની મૂળ બીઆર ૪૭ બિનશરતી ડિસ્ચાર્જ થઈ હતી તે હકીકત એસસીબીના પોતાના દસ્તાવેજ એટલે કે 'બીઆર હેલ્ડ રજિસ્ટર' દ્વારા પણ સમર્થિત છે જે કોઈપણ શરત કે લાયકાત વિના સિટિબેન્કને મૂળ બીઆર ૪૭ ની પરત સોંપણી અને રૂ. ૫૦ કરોડની કેનફિના બીઆર સાથે અદલાબદલી નોંધે છે. તે નીચે મુજબ વંચાય છે :

"સિટિને આપેલ સહી ૪.૩.૯૨. કેન સાથે એક્સ. ૫૦ કરોડ. બાકી ૨૨.૫૦ કરોડ."

આ તમામ હકીકતો સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે એસસીબીએ સિટિબેન્કની તારીખ ૧૯.૨.૧૯૯૨ ની બીઆર ૪૭ ડિસ્ચાર્જ કરી અને તે સિટિબેન્કને સોંપી દીધી. તેની સામે, સિટિબેન્કે એસસીબીને ઇશ્યૂ કરી અને એસસીબીએ સિટિબેન્કની રૂ. ૨૨.૫ કરોડની ફેસ વેલ્યુની નવી ૪૭ અને તારીખ ૩૦.૧૨.૧૯૯૧ ની કેનફિનાની રૂ. ૫૦ કરોડની ફેસ વેલ્યુની બીઆર ૧૪૦૧ લીધી.

સ્વીકૃતપણે, મૂળ બીઆર ૪૭ ડિસ્ચાર્જ કરવામાં આવી હતી અને સિટિબેન્કને પરત સોંપવામાં આવી હતી. તે સિટિબેન્ક દ્વારા પોતાના કબજામાંથી રજૂ કરવામાં આવી છે. એસસીબીના અધિકારી દ્વારા યોગ્ય રીતે સહી કરાયેલા તેના પાછળના ભાગ પરના એન્ડોર્સમેન્ટ સાથે મૂળ બીઆર પરત કરવી એ બીઆરના ડિસ્ચાર્જ સમાન છે. આ બીઆરના ડિસ્ચાર્જની પદ્ધતિ હતી. ડિસ્ચાર્જ થયેલી બીઆર સિટિબેન્કના કબજામાં હોવાથી ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ ની કલમ ૧૧૪ હેઠળ કાયદામાં એવી ધારણા ઊભી થશે કે બીઆર યોગ્ય રીતે ડિસ્ચાર્જ થઈ ગઈ છે. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ જોગવાઈ કરે છે કે

અદાલત એવી કોઈપણ હકીકતના અસ્તિત્વની ધારણા કરી શકે છે જે ચોક્કસ કેસની હકીકતોના સંબંધમાં કુદરતી ઘટનાઓ, માનવ વર્તન અને જાહેર તેમજ ખાનગી વ્યવસાયના સામાન્ય ક્રમને ધ્યાનમાં રાખીને બની હોવાનું તે સંભવિત માને છે. કલમ ૧૧૪ નું દ્રષ્ટાંત (૧) જોગવાઈ કરે છે કે અદાલત એવી ધારણા કરી શકે છે કે 'જ્યારે જવાબદારી ઊભી કરતો દસ્તાવેજ જવાબદાર વ્યક્તિના હાથમાં હોય, ત્યારે જવાબદારી ડિસ્ચાર્જ થઈ ગઈ છે'. તારીખ ૧૯.૨.૧૯૯૨ ની બીઆર ૪૭ સિટિબેન્કની કસ્ટડીમાં હતી. તેનો કબજો સદર બીઆરના ડિસ્ચાર્જની ખંડનક્ષમ ધારણા ઊભી કરશે. ધારણાનું ખંડન કરવાનો બોજ એસસીબી પર હતો. એસસીબી એવો પુરાવો રજૂ કરીને ધારણાનું ખંડન કરવામાં નિષ્ફળ રહી છે કે બીઆર ૪૭ હેઠળની જવાબદારી ડિસ્ચાર્જ થઈ નહોતી. સ્પેશિયલ કોર્ટ દ્વારા નોંધાયેલો એવો નિષ્કર્ષ કે એસસીબી દ્વારા સિટિબેન્કને સંપૂર્ણ મુક્તિ આપવામાં આવી હતી તેવું દર્શાવવા માટે રેકોર્ડ પર કશું જ નહોતું, તે સ્વીકારી શકાય નહીં. આ કોર્ટ દ્વારા સિટિબેન્કના કેસ (પૂર્વોક્ત) માં ફકરા ૩૨ થી ૩૪ માં નીચે મુજબ નિર્ધારિત કરાયેલો કાયદો પ્રસ્તુત કેસને સ્પષ્ટપણે લાગુ પડે છે અને તે નીચે મુજબ વંચાય છે :

> "૩૨. આ તારણને પડકારવામાં આવ્યું નથી. વધુમાં એસસીબીના અધિકારી દ્વારા યોગ્ય રીતે સહી કરાયેલા એસસીબીના સ્ટેમ્પ સાથે બે બીઆર પરત કરવી એ પણ બીઆરના ડિસ્ચાર્જ સમાન છે. આ બીઆરના

ડિસ્ચાર્જની પદ્ધતિ હતી. ડિસ્ચાર્જ થયેલી બીઆર સિટિબેન્કના કબજામાં હોવાથી પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ ની કલમ ૧૧૪ ના દ્રષ્ટાંત (૧) હેઠળ કાયદામાં એવી ધારણા ઊભી થશે કે બીઆર યોગ્ય રીતે ડિસ્ચાર્જ થઈ ગઈ છે. કલમ ૧૧૪ જોગવાઈ કરે છે કે અદાલત ચોક્કસ કેસની હકીકતોના સંબંધમાં કુદરતી ઘટનાઓ, માનવ વર્તન અને જાહેર તેમજ ખાનગી વ્યવસાયના સામાન્ય ક્રમને ધ્યાનમાં રાખીને બની હોવાનું સંભવિત માનતી કોઈપણ હકીકતના અસ્તિત્વની ધારણા કરી શકે છે. દ્રષ્ટાંત (૧) જોગવાઈ કરે છે કે અદાલત એવી ધારણા કરી શકે છે કે 'જ્યારે જવાબદારી ઊભી કરતો દસ્તાવેજ જવાબદાર વ્યક્તિના હાથમાં હોય, ત્યારે જવાબદારી ડિસ્ચાર્જ થઈ ગઈ છે'. બે બીઆર સિટિબેન્કની કસ્ટડીમાં હતી. સિટિબેન્ક પાસે બે બીઆરનો કબજો હોવાથી બે બીઆરના ડિસ્ચાર્જની ખંડનક્ષમ ધારણા ઊભી થશે. ધારણાનું ખંડન કરવાનો બોજ એસસીબી પર હતો. એસસીબી એવો પુરાવો રજૂ કરીને ધારણાનું ખંડન કરવામાં નિષ્ફળ રહી છે કે બે બીઆર હેઠળની જવાબદારી ડિસ્ચાર્જ થઈ નહોતી. સ્પેશિયલ કોર્ટ દ્વારા નોંધાયેલો એવો નિષ્કર્ષ કે સિટિબેન્ક દ્વારા એસસીબીને સંપૂર્ણ મુક્તિ આપવામાં આવી હતી તેવું દર્શાવવા માટે રેકોર્ડ પર કશું જ નહોતું તે સ્વીકારી શકાય નહીં કારણ કે બે બીઆર તે ડિસ્ચાર્જ થઈ ગઈ છે તે પ્રમાણિત કરતા એસસીબીના અધિકારી દ્વારા યોગ્ય રીતે સહી કરાયેલા એસસીબીના સ્ટેમ્પ સાથે પરત કરવામાં આવી હતી.

૩૩. વચન આપનાર દ્વારા પોતાની કસ્ટડીમાંથી દસ્તાવેજો રજૂ કરવાની શું અસર થાય છે તે ચૌધરી મોહમ્મદ મહેદી હસન ખાન વિરુદ્ધ શ્રી મંદિર દાસ, [એલ.આર. ૩૯ ઈન્ડિયન અપીલ્સ ૧૮૪] માં ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યું હતું. સદર કેસમાં, ગીરો મુકેલી જગ્યાના વેચાણ દ્વારા રૂ. ૬૨,૦૦૦ ની વસૂલાત માટે ગીરો દસ્તાવેજના આધારે દાવો દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. દાવાની શરૂઆતના સમયે વાદીએ મૂળ દસ્તાવેજ ખોવાઈ ગયો હોવાનો આક્ષેપ કરીને દસ્તાવેજની માત્ર એક નકલ રજૂ કરી હતી. પ્રતિવાદીએ પોતાના લેખિત જવાબમાં દસ્તાવેજ કર્યાનું સ્વીકાર્યું પરંતુ આક્ષેપ કર્યો કે દેવું ચૂકતે થઈ ગયું છે. આ આક્ષેપના સમર્થનમાં તેણે વાદી દ્વારા ચૂકવણીના એન્ડોર્સમેન્ટ ધરાવતો મૂળ દસ્તાવેજ રજૂ કર્યો. જ્યુડિશિયલ કમિશનરના નિર્ણયને રદ કરતાં પ્રિવિ કાઉન્સિલે ઠેરવ્યું કે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ હેઠળની ધારણાને ધ્યાનમાં રાખીને દેવું હજુ પણ અસ્તિત્વમાં છે તે દર્શાવવાનો બોજ વાદી પર હતો જે વાદી કોઈપણ પુરાવો રજૂ કરીને પૂરો કરવામાં નિષ્ફળ ગયો હતો. એવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે પ્રતિવાદી દ્વારા પોતાની કસ્ટડીમાંથી દસ્તાવેજ રજૂ કરવાથી દેવાની મુક્તિની ખંડનક્ષમ ધારણા ઊભી થઈ હતી.

૩૪. અમારા મતે, ઉપરોક્ત કેસમાં કાયદો યોગ્ય રીતે જણાવવામાં આવ્યો છે અને તે જ સિદ્ધાંત લાગુ કરતાં, અમે ઠેરવીએ છીએ કે સિટિબેન્ક દ્વારા બે બીઆર રજૂ કરવાથી એવી ખંડનક્ષમ ધારણા ઊભી થઈ હતી કે સિટિબેન્કે બે બીઆર હેઠળ પોતાની જવાબદારી ડિસ્ચાર્જ કરી દીધી છે જેને એસસીબી બે બીઆર કયા સંજોગોમાં પરત કરવામાં આવી હતી તે દર્શાવવા માટે પ્લીડિંગ/પુરાવો રજૂ કરીને દૂર કરવામાં નિષ્ફળ રહી હતી. દાવો નં. ૨૨/૧૯૯૪ ની પોતાની દાવાની અરજીમાં કે દાવો નં. ૨૦/૧૯૯૪ માં તેના દ્વારા દાખલ કરાયેલા લેખિત જવાબમાં એસસીબી દ્વારા કોઈપણ સ્પષ્ટતાના અભાવે કે તેણે બે બીઆરના બદલામાં સીએમએફનું અસ્વીકૃત થયેલું એસજીએલ શા માટે માંગ્યું અને લીધું તે કલમ ૧૧૪, દ્રષ્ટાંત (૧) હેઠળ એવી ધારણા ઊભી કરે છે કે સિટિબેન્ક બીઆર હેઠળની પોતાની જવાબદારી એટલે કે બોન્ડ્સ સોંપવામાંથી મુક્ત થઈ ગઈ હતી."

એસસીબી એ સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ રહી છે કે તેના દ્વારા આપવામાં આવેલું તારીખ ૧૯.૨.૧૯૯૨ ની મૂળ બીઆર ૪૭ નું ડિસ્ચાર્જ શરતી હતું. તેણે કોઈ પુરાવો રજૂ કર્યો ન હતો. સિટિબેન્કે ઇનકાર કર્યો હતો કે તેને આપવામાં આવેલું ડિસ્ચાર્જ શરતી હતું. સિટિબેન્કના જણાવ્યા અનુસાર, ડિસ્ચાર્જ સ્વૈચ્છિક

અને બિનશરતી હતું. કોઈ મુદ્દો ઘડવામાં આવ્યો ન હતો. સિટિબેન્કના કેસ (પૂર્વોક્ત) માં ઠેરવ્યા મુજબ બીઆર ૪૭ ના ડિસ્ચાર્જનું અને એસસીબીને બોન્ડ્સ પહોંચાડવાની સિટિબેન્કની જવાબદારીનું ખંડન કરવાનો બોજ એસસીબી પર હતો. ડિસ્ચાર્જ સંપૂર્ણ છે કે બિનશરતી તે હકીકતનો પ્રશ્ન છે. એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૧૪ ના દ્રષ્ટાંત (૧) માંથી ઉદ્ભવતી ડિસ્ચાર્જની ધારણાને ધ્યાનમાં રાખીને, ડિસ્ચાર્જનું ખંડન કરવાનો બોજ એસસીબી પર હતો અને ડિસ્ચાર્જ શરતી હતું કે કેમ તે સાબિત કરવા માટે એસસીબી દ્વારા હકીકતલક્ષી પુરાવો રજૂ કરવાનો હતો. એસસીબી દ્વારા આવો કોઈ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો ન હતો.

એસસીબીએ કેનફિના બીઆર ૧૪૦૧ બિન-હસ્તાંતરણીય હોવાની સંપૂર્ણ જાણકારી હોવા છતાં સ્વેચ્છાએ અને બિનશરતી રીતે મેળવી અને સ્વીકારી હતી. સ્પષ્ટ અનુમાન એ છે કે એસસીબીએ પોતાના હેતુ માટે સદર કેનફિના બીઆર માંગી હતી કારણ કે અન્યથા સદર બીઆર નકામી હતી. એ નોંધી શકાય કે એસસીબીએ તારીખ ૧૯.૨.૧૯૯૨ ના મૂળ વ્યવહારના ૧૪ દિવસની અંદર બદલામાં બીઆર ૧૪૦૧ લીધી હતી. તેણે બીઆર ૧૪૦૧, જે એક બિન-હસ્તાંતરણીય દસ્તાવેજ હતો, તે શા માટે લીધો તેની સ્પષ્ટતા કરવાની તેની ફરજ હતી. એસસીબીએ તેના દાવામાં કે પુરાવામાં આવી કોઈ સ્પષ્ટતા આપી નથી કે

તેણે બીઆર ૧૪૦૧ શા. માટે લીધી હતી. એસસીબીનો ઈરાદો સિટિબેન્કના કબજામાં રહેલી કેનફિનાની બીઆર લેવાનો હતો. એસસીબી એક બિઝનેસ હાઉસ હોવાથી જ્યારે તેણે સિટિબેન્ક પાસેથી કેનફિનાની બીઆર લીધી, સ્વીકારી અને પોતાની પાસે રાખી ત્યારે તે સંભવતઃ સિટિબેન્ક પાસેથી કેનફિનાની બીઆરની શરતોથી વાકેફ હતી. સ્પષ્ટ અનુમાન એ છે કે એસસીબીએ સિટિબેન્ક પાસેથી બીઆર ૧૪૦૧ સિક્યોરિટીઝ એકત્રિત કરવાની સત્તા તરીકે લીધી નહોતી અથવા તે ડિસ્ચાર્જની કોઈ શરત નહોતી. આ કોર્ટે સિટિબેન્કના અગાઉના કેસો (પૂર્વોક્ત) માં સમાન હકીકતો પર એસસીબી વિરુદ્ધ એવિડન્સ એક્ટની કલમ ૧૧૪ ના દ્રષ્ટાંત (જી) હેઠળ પ્રતિકૂળ અનુમાન તારવ્યું હતું અને ઠેરવ્યું હતું કે અદાલત સમક્ષ એ સ્પષ્ટતા કરવાની એસસીબીની ફરજ હતી કે તેણે આવા સાધનની સોંપણી શા. માટે સ્વીકારી અને કબજો જાળવી રાખ્યો (ફકરા ૩૬ થી ૩૮ નો સંદર્ભ લો). કોઈપણ સ્પષ્ટતાના અભાવે, એસસીબી વતી રજૂ કરવા માંગતી ગર્ભિત શરત કે વોરંટી વ્યવહારમાં ઉમેરી શકાય નહીં. ગર્ભિત વોરંટીની તકરાર એ હતાશામાં લેવાયેલી તકરાર છે અને સ્પષ્ટપણે પાછળથી ઊભી કરેલી વિચારણા છે. આ સંબંધમાં સુસંગત અવલોકનો ફકરા ૪૦ અને ૫૪ માં સમાવિષ્ટ છે જે પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવે છે :

"૪૦. બીઆર અનુક્રમે ૧૮મી અને ૧૯મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૯૧ ની તારીખની છે, અને ૧૯મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૯૧ ના રોજ એસસીબીએ બે બીઆર પરત કરતો અને સિટિબેન્ક પાસેથી કેનબેન્ક મ્યુચ્યુઅલ ફંડના એસજીએલ માંગતો પત્ર લખ્યો હતો. આ બે તારીખોની નિકટતા સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે એસસીબીનો ઈરાદો કેનબેન્ક મ્યુચ્યુઅલ ફંડના એસજીએલ ખરીદવાનો હતો અન્યથા તેઓએ ૧૯મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૯૧ ના રોજ જ પત્ર લખ્યો ન હોત. આ બે તારીખોની નિકટતા અને જે રીતે સમગ્ર વ્યવહાર પૂર્ણ થયો હતો તે દર્શાવે છે કે તે કોઈ હેતુ અથવા યોજના સાથે કરવામાં આવ્યો હતો. એસસીબીને કેવી રીતે ખબર પડી કે સિટિબેન્કના કબજામાં સીએમએફનું એસજીએલ હતું તેની કોઈ સ્પષ્ટતા કરવામાં આવી નથી. એસસીબી એક મોટી બેન્કિંગ બિઝનેસ કંપની હોવાથી તેણે જાણવું જ જોઈતું હતું કે સીએમએફ દ્વારા સિટિબેન્કની તરફેણમાં જારી કરાયેલું એસજીએલ બિન–હસ્તાંતરણીય હતું. તે તેઓને કોઈ સિક્યોરિટી આપી શકતું નહોતું. તે અસ્વીકૃત (ડિશૉનર) પણ થયું હતું. તેમ છતાં એસસીબીએ સીએમએફનું અસ્વીકૃત એસજીએલ માંગ્યું અને સ્વીકાર્યું. જો સિટિબેન્ક દ્વારા તેઓને આપવામાં આવેલું એસજીએલ 'નકામું' અને 'મૂલ્યહીન' હતું તો એસસીબીએ કોઈપણ વિરોધ વિના

ખુશીથી તે શા માટે સ્વીકાર્યું. જો તેઓનો એવો કેસ હતો કે તેઓને અપાયેલું સીએમએફનું એસજીએલ 'નકામું' કે 'મૂલ્યહીન' હતું તો તેણે તેને સ્વીકારવાનો ઇનકાર કરવો જોઈતો હતો, તેમ કરવાને બદલે, એસસીબીએ માત્ર તેને સ્વીકાર્યું જ નહીં પરંતુ તેના પર અમલ પણ કર્યો. તેણે ત્રીજા પક્ષકાર પાસેથી વ્યાજ મેળવ્યું. ત્રીજા પક્ષકારે એસસીબીને વ્યાજ શા માટે ચૂકવ્યું તેની કોઈ સ્પષ્ટતા કરવામાં આવી નથી. મૂળભૂત રીતે, એસસીબી માટે આ તમામ પ્રશ્નોની સ્પષ્ટતા કરવાનું અને જવાબ આપવાનું હતું જે કરવામાં તે નિષ્ફળ રહી છે."

૫૪. એસસીબી રૂ. ૫૦ કરોડની ચૂકવણી કર્યા પછી અને બોન્ડ્સ સોંપવાની પોતાની જવાબદારી સ્વીકારતી સિટિબેન્ક પાસેથી બીઆર મેળવ્યા પછી તરત જ તારીખ ૧૯મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૯૧ નો પત્ર લખીને સીએમએફનું એસજીએલ માંગે છે અને સ્વીકારે છે. સ્વીકૃતપણે, સીએમએફનું એસજીએલ પીડીઓ દ્વારા બે વાર સ્વીકારવામાં આવ્યું નહોતું અને તે અંગેનું એન્ડોર્સમેન્ટ એસજીએલ પર કરવામાં આવ્યું હતું. એસસીબી જેવા લેણદારે દેવાદાર પાસેથી દેખીતી રીતે વસૂલ ન થઈ શકે તેવું સાધન શા માટે માંગ્યું અને

સ્વીકાર્યું જેને તેના દ્વારા 'નકામું અને મૂલ્યહીન' પણ વર્ણવવામાં આવ્યું છે? તેણે કોર્ટ સમક્ષ સ્પષ્ટતા કરવાની ફરજ હતી કે તેણે આવા સાધનની સોંપણી શા માટે માંગી અથવા સ્વીકારી. એસસીબી તેની દાવાની અરજીમાં કે પુરાવામાં પણ કોઈપણ સ્પષ્ટતા આપવામાં સંપૂર્ણપણે નિષ્ફળ રહી છે. સુનાવણી વખતે દલીલ કરવામાં આવી હતી તે મુજબ, એસસીબી દ્વારા આવી સ્પષ્ટતાના અભાવે ગર્ભિત શરત અથવા વોરંટી ઉમેરવી મુશ્કેલ છે. સીએમએફના એસજીએલ માટેની એસસીબીની વિનંતીમાં જરૂરી ગર્ભિતાર્થ દ્વારા "અમારી તરફેણમાં" શબ્દો વાંચવામાં આવે અને અભિવ્યક્તિ - "અમે હવે તમને વિનંતી કરીએ છીએ કે તેના બદલામાં અમને કેનબેન્ક મ્યુચ્યુઅલ ફંડના એસજીએલ આપો" ને તેને વ્યવસાયિક અર્થ આપવા માટે "અમે હવે તમને વિનંતી કરીએ છીએ કે તેના બદલામાં અમને અમારી તરફેણમાં કેનબેન્ક મ્યુચ્યુઅલ ફંડના એસજીએલ આપો" તરીકે વાંચવામાં આવે તેવી દલીલ સ્વીકારી શકાય નહીં. ૧૯મી સપ્ટેમ્બર, ૧૯૯૧ ના એસસીબીના વિનંતી પત્રનું આવું પુનર્લેખન કરવું અને એસસીબી દ્વારા કેનબેન્ક એસજીએલના સ્વીકારમાં શરત લાદવી અનુમતિપાત્ર નથી. એસસીબીનો સ્પષ્ટ ઇરાદો સિટિબેન્કના કબજામાં રહેલું કેનબેન્કનું એસજીએલ માંગવાનો અને લેવાનો હતો. સદર

એસજીએલ સિટિબેન્કની તરફેણમાં હતું. એસસીબી એક વ્યાપારી સંસ્થા તરીકે જ્યારે તેણે સિટિબેન્ક પાસેથી સીએમએફના એસજીએલની માંગણી કરી અને તેને સ્વીકારીને રાખી મૂક્યું ત્યારે તે સીએમએફના એસજીએલની શરતોથી સ્પષ્ટપણે વાકેફ હતી. પોતાની તરફેણમાં સીએમએફનું એસજીએલ મેળવવા માટે તેણે સિટિબેન્ક મારફત પોતાની વિનંતી મોકલવાની જરૂર નહોતી. તે પોતાની તરફેણમાં ૧૧.૫% ભારત સરકારના ૨૦૦૯ ના બોન્ડ્સ ખરીદવા માટે અથવા પોતાની તરફેણમાં લખાયેલું સીએમએફનું એસજીએલ મેળવવા માટે સીધો કેનેરા બેન્કનો સંપર્ક કરી શકી હોત. પક્ષકારો દ્વારા ઈચ્છિત વ્યવહારને અસરકારકતા આપવા માટે માત્ર અર્થના માર્ગે જ શરત ગર્ભિત કરી શકાય છે. કાયદામાં ગર્ભિત શરતો પક્ષકારોના અનુમાનિત ઈરાદા પર આધારિત હોય છે. આ કેસમાં, એસસીબીનો ઈરાદો સ્પષ્ટ અને અસંદિગ્ધ હતો. એસસીબી પોતાના કારણોસર સિટિબેન્કના કબજામાં રહેલું સીએમએફનું એસજીએલ લેવા માંગતી હતી. એસજીએલમાં દર્શાવેલ બોન્ડ્સની કિંમતની ફેસ વેલ્યુ પર વ્યાજની અનુગામી પ્રાપ્તિ એ હકીકતનો સ્પષ્ટ નિર્દેશ કરે છે કે એસસીબીએ પોતાના હેતુ માટે અથવા અપ્રગટ ત્રીજા પક્ષકારના કહેવાથી સિટિબેન્ક પાસેથી સીએમએફનું એસજીએલ લીધું હતું જેણે એસસીબીને વ્યાજ ચૂકવ્યું હતું.

એસસીબીને કેવી રીતે ખબર પડી કે સિટિબેન્કના કબજામાં સીએમએફનું એસજીએલ હતું; તેણે એવું સાધન શા માટે માંગ્યું જે તેના દેખીતા સ્વરૂપે તેના દ્વારા દેવાદાર પાસેથી વસૂલ ન થઈ શકે તેવું હતું, તેણે તે શા માટે સ્વીકાર્યું અને તેના પર શા માટે અમલ કર્યો, અને વધુમાં, પોતાની જાતને લાભકારી માલિક ગણીને તેના પર વ્યાજ મેળવ્યું તે અંગે કોઈપણ સ્પષ્ટતાના અભાવે, એસસીબી વતી રજૂ કરવા માંગતી ગર્ભિત શરત કે વોરંટી વ્યવહારમાં ઉમેરી શકાય નહીં. ગર્ભિત વોરંટીની તકરાર એ હતાશામાં લેવાયેલી તકરાર છે અને સ્પષ્ટપણે પાછળથી ઊભી કરેલી છે."

ઉપરોક્ત કારણોસર, એવું ઠેરવવામાં આવે છે કે એસસીબીએ બિન-હસ્તાંતરણીય કેનફિના બીઆર ૧૪૦૧ સ્વેચ્છાએ અને બિનશરતી રીતે સ્વીકારી હતી અને એ સ્પષ્ટ અનુમાન છે કે એસસીબીએ પોતાને ઉત્તમ રીતે જાણીતા કારણોસર પોતાના હેતુ માટે સદર કેનફિના બીઆર માંગી હતી.

પ્રસ્તુત કેસની હકીકતોમાં ભારતીય કરાર અધિનિયમની કલમ ૪૧ લાગુ કરવામાં સ્પેશિયલ કોર્ટે ભૂલ કરી હતી. કેસની હકીકતોમાં ભારતીય કરાર અધિનિયમની કલમ ૪૧ પર આધાર રાખવાનો એસસીબી તરફનો પ્રયાસ

સંપૂર્ણપણે અયોગ્ય છે જેવું આ કોર્ટ દ્વારા સિટિબેન્કના અગાઉના કેસો (પૂર્વોક્ત) માં ઠેરવવામાં આવ્યું હતું. ભારતીય કરાર અધિનિયમની કલમ ૪૧ માત્ર એવી જોગવાઈ કરે છે કે વચન મેળવનાર પોતાના દાવાનો બમણો સંતોષ મેળવી શકતો નથી એટલે કે વચન આપનાર તેમજ ત્રીજા પક્ષકાર બંને પાસેથી. તે વચન મેળવનારને દાવો કરવાનું કારણ આપતી નથી, પરંતુ, વચન આપનારને એવી દલીલ કરવાનું કારણ આપે છે કે જે વચન મેળવનારે ત્રીજા પક્ષકાર પાસેથી સંતોષ સ્વીકાર્યો છે તે વચન આપનાર પાસેથી પણ પોતાના દાવાના સંતોષનો આગ્રહ રાખી શકતો નથી. સિટિબેન્કનો કેસ સ્પષ્ટપણે ભારતીય કરાર અધિનિયમની કલમ ૬૩ હેઠળ આવે છે, જેવું સિટિબેન્કના અગાઉના કેસો (પૂર્વોક્ત) માં ઠેરવવામાં આવ્યું હતું. ફકરા ૫૦ થી ૫૨ માં નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું :

> "૫૦. કલમ ૬૩ હેઠળ, કલમ ૬૨ થી વિપરીત, વચન મેળવનાર એકપક્ષીય રીતે કાર્ય કરી શકે છે અને તે:
>
> (૧) તેને આપેલા વચનના પાલનમાંથી સંપૂર્ણપણે અથવા આંશિક રીતે મુક્તિ આપી શકે છે, અથવા
>
> (૨) સંપૂર્ણપણે અથવા આંશિક રીતે માફ કરી શકે છે, અથવા

(૩) આવા પાલન માટે સમય લંબાવી શકે છે, અથવા

(૪) તેના બદલામાં તેને યોગ્ય લાગે તેવો કોઈપણ સંતોષ સ્વીકારી શકે છે.

૫૧. સિટિબેન્કનો એવો કેસ છે કે એસસીબીએ પોતાની મેળે બે બીઆર હેઠળ રૂ. ૫૦ કરોડની ફેસ વેલ્યુના ભારત સરકારના બોન્ડ્સ પહોંચાડવાની સિટિબેન્કની જવાબદારીના બદલામાં તેને યોગ્ય લાગતા સંતોષ તરીકે સિટિબેન્ક પાસેથી બે એસજીએલ માંગ્યા હતા અને સ્વેચ્છાએ સ્વીકાર્યા હતા. આવી તકરાર કલમ ૬૩ હેઠળ આવશે. સ્પેશિયલ કોર્ટે એવો નિષ્કર્ષ કાઢ્યો હતો કે કરાર અધિનિયમની કલમ ૪૧ ની જોગવાઈઓ કેસની હકીકતોને લાગુ પડશે કારણ કે સીએમએફ એસસીબીને ભારત સરકારના બોન્ડ્સ પહોંચાડવામાં નિષ્ફળ ગયું હતું અને તેથી, એસસીબી સિટિબેન્ક પાસેથી તેનો દાવો કરી શકે છે. અમારા મતે, કેસની હકીકતોમાં ભારતીય કરાર અધિનિયમની કલમ ૪૧ લાગુ કરવામાં સ્પેશિયલ કોર્ટે ભૂલ કરી હતી. ભારતીય કરાર અધિનિયમની કલમ ૪૧ માત્ર એવી જોગવાઈ કરે છે કે વચન મેળવનાર પોતાના દાવાનો બમણો સંતોષ મેળવી શકતો નથી એટલે કે વચન આપનાર તેમજ ત્રીજા પક્ષકાર પાસેથી. તે વચન મેળવનારને દાવો કરવાનું કારણ આપતી નથી, પરંતુ, વચન આપનારને આપે છે કે જે વચન મેળવનારે ત્રીજા પક્ષકાર

પાસેથી સંતોષ સ્વીકાર્યો છે તે વચન આપનાર પાસેથી પણ પોતાના દાવાના સંતોષનો આગ્રહ રાખી શકે નહીં. સિટિબેન્ક દ્વારા કરાર અધિનિયમની કલમ ૪૧ હેઠળ કોઈ કેસ રજૂ કરવામાં આવ્યો નથી. તેણે ક્યાંય એવી દલીલ (પ્લીડિંગ) કરી નથી કે સીએમએફે એસસીબીને બોન્ડ્સ પહોંચાડ્યા હતા અને તેથી, એસસીબી સિટિબેન્ક સામે બોન્ડ્સ પહોંચાડવાની પોતાની માંગણીનો અમલ કરાવી શકે નહીં. હર ચંદી લાલ અને અન્ય વિ. શિવરાજ સિંહ અને અન્ય, એ.આઇ.આર. (૧૯૧૬) પી.સી. ૬૮ માં પ્રિવિ કાઉન્સિલે ઠેરવ્યું હતું કે કરાર અધિનિંયમની કલમ ૪૧ માત્ર ત્યા જ લાગુ પડે છે જ્યાં કરારનું વાસ્તવમાં તેના દ્વારા બંધાયેલી વ્યક્તિ સિવાયની કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા પાલન કરવામાં આવ્યું હોય. કલમ ૪૧ દ્વારા જે જરૂરી છે તે મૂળ વચનનું વાસ્તવિક પાલન છે અને અવેજી (બદલાયેલું) વચન નહીં. છેગામુલ સુગનમુલ સાવકાર વિ. વી. ગોવિંદસ્વામી ચેટ્ટી અને અન્ય, એ.આઇ.આર. (૧૯૨૮) મદ્રાસ ૯૭૨ માં એવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે કલમ ૪૧ ની લાગુ પડવાપણું લાવવા માટે વાસ્તવિક પાલન હોવું જરૂરી છે. એવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે :

> "કલમ હેઠળ માત્ર વચન કરતાં ઘણું વધારે જરૂરી છે. તે જે કલ્પના કરે છે તે મૂળ વચનનું વાસ્તવિક પાલન છે. કલમ

અનુસાર "કોઈ અજાણી વ્યક્તિ (ત્રીજા પક્ષકાર) દ્વારા કરાયેલું પાલન, જે વચન મેળવનાર દ્વારા સ્વીકારવામાં આવ્યું હોય, તે વચન આપનારને મુક્ત કરવાનું પરિણામ આપે છે, જો કે વચન આપનારે ત્રીજા પક્ષકારના કૃત્યને ન તો અધિકૃત કર્યું હોય કે ન તો તેને સમર્થન આપ્યું હોય ... "

૫૨. વિદ્વાન સ્પેશિયલ કોર્ટે એવું ઠેરવવામાં ભૂલ કરી હતી કે કરાર અધિનિયમની કલમ ૪૧ વધુ યોગ્ય રીતે લાગુ પડશે. ઉપર દર્શાવેલા કારણોસર કલમ ૪૧ પ્રસ્તુત કેસની હકીકતોને લાગુ પડશે નહીં. તેણે એવું ઠેરવવામાં પણ ભૂલ કરી હતી કે સિટિબેન્કે કલમ ૬૩ ના સંદર્ભમાં પોતાની જવાબદારીમાંથી મુક્તિની તકરાર લીધી નહોતી. અમારા મતે, સિટિબેન્કે ખાસ કરીને એવી તકરાર લીધી છે કે એસસીબીને એસજીએલ સોંપવા પર તે મૂળ જવાબદારીના પાલનમાંથી મુક્ત થઈ ગઈ હતી, જે એસસીબી દ્વારા પોતાના શ્રેષ્ઠ જાણીતા કારણોસર માંગવામાં આવ્યા હતા અને સ્વીકારવામાં આવ્યા હતા. એસસીબીએ મૂળ સંતોષના બદલામાં અન્ય સંતોષ સ્વીકાર્યો હતો અને તેથી, કેસ સ્પષ્ટપણે ભારતીય કરાર અધિનિયમની કલમ ૬૩ હેઠળ આવશે."

વિદ્વાન સ્પેશિયલ કોર્ટે એવો નિષ્કર્ષ નોંધ્યો હતો કે એસસીબી સિટિબેન્ક પાસેથી કેનફિનાની બીઆર ૧૪૦૧ સ્વીકારીને વધુમાં વધુ કેનફિના પાસેથી ૫૦ કરોડના બોન્ડ્સ એકત્રિત કરવા અને રૂ. ૫૦ કરોડની ફેસ વેલ્યુના બોન્ડ્સ સોંપવાની સિટિબેન્કની જવાબદારી સામે તેને સરભર કરવા માટે સિટિબેન્કના એજન્ટ તરીકે કામ કરવા સંમત થઈ હતી. જો કેનફિનાએ ઇનકાર કર્યો, તો એસસીબી કેનફિના સામે કોઈપણ દાવો લાગુ કરી શકે તેવો કોઈ રસ્તો નહોતો કારણ કે કેનફિના અને એસસીબી વચ્ચે કોઈ કરાર નહોતો. સંજોગોમાં જ્યાં સુધી એસસીબીને સદર બોન્ડ્સ ન મળે ત્યાં સુધી બોન્ડ્સ સોંપવાની સિટિબેન્કની જવાબદારી મુક્ત થશે નહીં. વિદ્વાન સ્પેશિયલ કોર્ટે ઉપરોક્ત નિષ્કર્ષ નોંધવામાં ભૂલ કરી છે. કેનફિના પાસેથી બોન્ડ્સ મેળવવા માટે સત્તા આપવાનો અથવા એસસીબીને સિટિબેન્કનો એજન્ટ બનાવવાનો પ્રશ્ન એ હકીકતની બાબતો છે. એસસીબી દ્વારા લેવાયેલા કોઈપણ મુદ્દા અથવા રજૂ કરાયેલા પુરાવાના અભાવે, એસસીબી પર રહેલો બોજ પૂરો થયેલો ગણી શકાય નહીં. સ્પેશિયલ કોર્ટે નોંધેલો એવો નિષ્કર્ષ કે એસસીબીએ સિટિબેન્કના એજન્ટ તરીકે કામ કર્યું હતું તે ટકી શકે તેમ નથી.

જ્યારે એસસીબીએ એન્ડોર્સમેન્ટ દ્વારા અને સિટિબેન્કને સોંપણી કરીને બીઆર ૪૭ હેઠળ સિટિબેન્કને તેની જવાબદારીમાંથી મુક્ત કરી, ત્યારે તે જ

સમયે તે એસસીબી કેનફિના પાસેથી બોન્ડ મેળવવા સક્ષમ બને તેના પર ડિસ્ચાર્જને શરતી બનાવશે તે અકલ્પનીય છે. એક એજન્ટ ફક્ત તેના પ્રિન્સિપાલ માટે કામ કરે છે અને બોન્ડ્સનું કલેક્શન, જો કોઈ હોય, તો તે સિટિબેન્કના લાભ માટે હશે અને એસસીબી માટે નહીં. એસસીબી દ્વારા એવી દલીલ પણ કરવામાં આવી નથી કે એસસીબીને બોન્ડ્સ પોતાના માટે સરભર કરવાની સત્તા આપવામાં આવી હતી.

વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી શાંતિ ભૂષણે દલીલો દરમિયાન ડિસ્ચાર્જ શરતી હતું તેવી દલીલ કરવા માટે નીચેના ચુકાદાઓ પર આધાર રાખ્યો હતો: મોહનલાલ જોગાણી રાઈસ એન્ડ આટા મિલ્સ વિરુદ્ધ રામલાલ ઓંકારમલ ફર્મ અને અન્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૫૭) આસામ ૧૩૩; માઉંગ ચિત વિરુદ્ધ રોશન, એ.આઈ.આર. (૧૯૩૪) રંગૂન ૩૮૯; રામદયાલ વિરુદ્ધ માજી દેવદીજી, એ.આઈ.આર. (૧૯૫૬) રાજસ્થાન ૧૨; કંડસ્વામી ગૌંડર વિરુદ્ધ કે. પી. શિવસુબ્રમણ્ય ઐયર, એ.આઈ.આર. (૧૯૬૩) મદ્રાસ ૧૬; ફર્મ બાસદેવ રામ સરૂપ વિરુદ્ધ ફર્મ દિલસુખરાય સેવક રામ, એ.આઈ.આર. (૧૯૨૨) અલ્હાબાદ ૪૬૧; ફર્મ બુધું મલ વિરુદ્ધ ગોકલ ચંદ અને અન્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૨૬) લાહોર ૩૨૮; હર ચંડી લાલ વિરુદ્ધ શિવરાજ સિંહ, એ.આઈ.આર. (૧૯૧૬) પ્રિવિ

કાઉન્સિલ ૬૮ અને ચેગામુલ સુગનમુલ વિરુદ્ધ વી. ગોવિંદસ્વામી, એ.આઇ.આર. (૧૯૨૮) મદ્રાસ ૯૭૨.

આ ચુકાદાઓ પૈકી મોટાભાગના ચુકાદાઓ સિટિબેન્કના કેસ (પૂર્વોક્ત) ની સુનાવણી દરમિયાન અમારી સમક્ષ ટાંકવામાં આવ્યા હતા. તેઓને અલગ પાડવામાં આવ્યા હતા અને વિગતવાર ચર્ચા પછી એવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે આ કેસો પૈકી કોઈપણ કેસ પ્રસ્તુત કેસની હકીકતોને લાગુ પડશે નહીં (ફકરા પ૭ નો સંદર્ભ લો). ફકરા પ૯ માં નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું :

> "... પ્રસ્તુત કેસમાં, અગાઉના ફકરાઓમાં જણાવ્યા મુજબ, એસસીબીએ અદાલત સમક્ષ જાહેર ન કરાયેલા પોતાના કારણોસર યોગ્ય માન્યા મુજબ સીએમએફનું એસજીએલ માંગીને અને લઈને પોતાના મૂળ સંતોષને બદલી નાખ્યો હતો. આ ફકરામાં શ્રી નરીમન દ્વારા ટાંકવામાં આવેલા કેસોને સંજોગોમાં કોઈ લાગુ પડવાપણું રહેશે નહીં."

સિટિબેન્કના અગાઉના કેસોમાં અમારી ચર્ચાને ધ્યાનમાં રાખીને, અમારે બાર સમક્ષ ટાંકવામાં આવેલા વ્યક્તિગત ચુકાદાઓની ચર્ચા કરવાની જરૂર નથી.

અંતમાં એવી દલીલ કરવાનો નબળો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો કે જો કોર્ટ એવા નિષ્કર્ષ પર આવે કે વાસ્તવમાં સિટિબેન્ક ભારતીય કરાર અધિનિયમની કલમ ૬૩ હેઠળ મુક્ત થઈ ગઈ છે તો પણ હુકમનામું રદ કરવું જોઈએ નહીં અને પક્ષકારો વચ્ચે સંપૂર્ણ ન્યાય કરવા માટે અનુચ્છેદ ૧૪૨ હેઠળની પોતાની વિશેષ હકુમતનો ઉપયોગ કરીને આ કોર્ટ દ્વારા તેમાં માત્ર ફેરફાર કરવો જોઈએ. જો દાવો નં. ૨૪/૧૯૯૪ અને ૧/૧૯૯૫ બંનેમાં હુકમનામા રદ કરવામાં આવે, તો કેનફિના અન્યાયી રીતે સમૃદ્ધ થશે અને એસસીબી વ્યાજ સાથે રૂ. ૫૦ કરોડ ગુમાવશે અને આવું પરિણામ ન્યાયના તમામ ખ્યાલોથી વિરુદ્ધ હશે. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ અદાલત દસ્તાવેજો પર ગમે તેવો અભિપ્રાય લે, તો પણ કોર્ટ પાસે એસસીબીની તરફેણમાં હુકમનામું જાળવી રાખીને ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૪૨ હેઠળ પક્ષકારો વચ્ચે સંપૂર્ણ ન્યાય કરવાની સત્તા છે. દાવો નં. ૨૪/૧૯૯૪ અને દાવો નં. ૧/૧૯૯૫ બેક-ટુ-બેક દાવાઓ હતા અને દાવો નં. ૧/૧૯૯૫ માં હુકમનામાનો અમલ દાવો નં. ૨૪/૧૯૯૪ માં હુકમનામું પસાર થવા પર શરતી હતો. એસસીબીની રજૂઆત સ્વીકારવાનો અર્થ એ થશે કે આ કોર્ટ પરોક્ષ રીતે કેનફિના સામે હુકમનામું પસાર કરશે. એસસીબીની એવી રજૂઆત સ્વીકારી શકાય નહીં કે શરતી દાવામાં હુકમનામું પસાર કરવામાં આવ્યું હોવાથી, શરતી દાવામાં ચૂકવાયેલી હુકમનામાની રકમની હદ સુધી, એસસીબી દ્વારા દાખલ કરાયેલ દાવો મંજૂર કરવો

જોઈએ. આ કોર્ટ દ્વારા સિટિબેન્કના કેસ (પૂર્વોક્ત) માં વિગતવાર ચર્ચા પછી સમાન રજૂઆત ફગાવી દેવામાં આવી હતી. એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે 'એસસીબીની રજૂઆત સ્વીકારવાનો અર્થ એ થશે કે જોકે એસસીબીનો દાવો સફળ થવાને પાત્ર નથી તેમ છતાં શરતી દાવામાં હુકમનામું પસાર કરીને તેને જાળવી રાખવામાં આવે જે કરી શકાય નહીં. તે ન્યાય કરવાને બદલે ન્યાયની મજાક હશે'. (ફકરા ૬૦ નો સંદર્ભ લો).

ઉપરોક્ત કારણોસર, સિટિબેન્ક દ્વારા દાખલ કરાયેલી ૧૯૯૬ ની સિવિલ અપીલ નં. ૭૪૨૬ મંજૂર કરવામાં આવે છે. દાવો નં. ૨૪/૧૯૯૪ માં સ્પેશિયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરાયેલ ચુકાદો અને હુકમનામું રદ કરવામાં આવે છે અને તમામ તબક્કાના ખર્ચ સાથે દાવો ફગાવી દેવાનો આદેશ કરવામાં આવે છે.

ઉપરોક્તના પરિણામે, સિટિબેન્ક સ્ટાન્ડર્ડ ચાર્ટર્ડ બેન્કને તેના દ્વારા ચૂકવવામાં આવેલી કુલ રકમ (મુદ્દલ અને વ્યાજ) એસસીબી દ્વારા ચૂકવણી મળ્યાની તારીખથી વાર્ષિક ૧૨% ના દરે વ્યાજ સહિત પુનઃસ્થાપન મેળવવા હકદાર બને છે, શરત એ છે કે તે ૦૧.૦૯.૨૦૦૪ ના રોજ કે તે પહેલાં ચૂકવવામાં આવે અને ચૂકવણી કરવામાં કસૂર થયેથી સ્ટાન્ડર્ડ ચાર્ટર્ડ બેન્ક દ્વારા તે પરત ચૂકવવામાં ન આવે ત્યાં સુધી ચૂકવણી મળ્યાની તારીખથી વાર્ષિક ૧૫% ના દરે

વ્યાજ ચૂકવવાનું રહેશે. સ્પેશિયલ કોર્ટના હુકમનામા હેઠળ સિટિબેન્કે સ્ટાન્ડર્ડ ચાર્ટર્ડ બેન્કને ચૂકવેલી ખર્ચની રકમ પણ પરત મેળવવા સિટિબેન્ક હકદાર બનશે પરંતુ તેના પર કોઈ વ્યાજ મળશે નહીં. જોકે અપીલકર્તાએ એવી અરજ કરી હતી કે જે દરે સ્પેશિયલ કોર્ટ દ્વારા વ્યાજ મંજૂર કરવામાં આવ્યું હતું (એટલે કે વાર્ષિક ૨૦%) તે જ દરે વ્યાજ મંજૂર કરવામાં આવે પરંતુ તાજેતરના વર્ષોમાં વ્યાજના દરોમાં નોંધપાત્ર ઘટાડો થયો છે તે બાબત ધ્યાનમાં રાખીને અમે તેમાં ઘટાડો કર્યો છે.

આ અપીલમાં ખર્ચ રૂ. ૨૦ લાખ આંકવામાં આવે છે. સિટિબેન્ક સ્પેશિયલ કોર્ટ સમક્ષ સમકક્ષ રકમનો ખર્ચ મેળવવા પણ હકદાર બનશે જે તેની સામે દાવો મંજૂર કરતી વખતે સ્પેશિયલ કોર્ટ દ્વારા તેની વિરુદ્ધ મંજૂર કરવામાં આવ્યો હતો.

૧૯૯૬ ની સિવિલ અપીલ નં. ૯૦૬૩

આ અપીલ દાવો નં. ૧/૧૯૯૫ માં તેની વિરુદ્ધ પસાર કરાયેલા હુકમનામા સામે કેનફિના દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી છે. ૧૯૯૬ ની સિવિલ અપીલ નં. ૭૪૨૬ માં અમે એવો નિષ્કર્ષ નોંધ્યો છે કે સિટિબેન્ક દ્વારા દાખલ કરાયેલ દાવો

નં. ૧/૧૯૯૫ એ દાવો નં. ૨૪/૧૯૯૪ માં સ્ટાન્ડર્ડ ચાર્ટર્ડ બેન્ક દ્વારા દાખલ કરાયેલા દાવામાં પોતાની સામે હુકમનામું પસાર થાય તો પોતાને બચાવવા માટેનો બેક-ટુ-બેક દાવો હતો. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, તે દાવો નં. ૨૪/૧૯૯૪ ના પરિણામ પર આધારિત એક શરતી દાવો હતો. કેનફિના તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે સ્ટાન્ડર્ડ ચાર્ટર્ડ બેન્ક સામે સિટિબેન્ક વતી કરવામાં આવેલી રજૂઆતોને સમર્થન આપતી વિગતવાર દલીલો કરી હતી. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલો સાથે અમારે કામ પાર પાડવાની જરૂર નથી કારણ કે અમે ૧૯૯૬ ની સિવિલ અપીલ નં. ૭૪૨૬ મંજૂર કરી છે અને દાવો નં. ૨૪/૧૯૯૪ માં સિટિબેન્ક સામે પસાર કરાયેલ હુકમનામું રદ કર્યું છે. સદર અપીલ મંજૂર થવાનું પરિણામ એ આવશે કે આ અપીલ મંજૂર થાય છે. તદનુસાર, કેનફિના દ્વારા દાખલ કરાયેલી અપીલ મંજૂર કરવામાં આવે છે અને દાવો નં. ૧/૧૯૯૫ માં તેની વિરુદ્ધ પસાર કરાયેલ હુકમનામું રદ કરવામાં આવે છે અને દાવો ફગાવી દેવાનો આદેશ કરવામાં આવે છે.

ઉપરોક્તના પરિણામે કેનફિના સિટિબેન્કને તેના દ્વારા ચૂકવવામાં આવેલી કુલ રકમ (મુદ્દલ અને વ્યાજ) ચૂકવણીની તારીખથી વાર્ષિક ૯% ના દરે વ્યાજ સહિત પુનઃસ્થાપન મેળવવા હકદાર બને છે, શરત એ છે કે તે ૦૧.૦૯.૨૦૦૪ ના રોજ કે તે પહેલાં ચૂકવવામાં આવે અને ચૂકવણી કરવામાં

કસૂર થયેથી સિટિબેન્ક દ્વારા તે પરત ચૂકવવામાં ન આવે ત્યાં સુધી ચૂકવણીની તારીખથી વાર્ષિક ૧૨% ના દરે વ્યાજ ચૂકવવાનું રહેશે. જોકે અપીલકર્તાએ ઊંચા વ્યાજ દર માટે અરજ કરી હતી પરંતુ અમે તે જ વ્યાજ દર મંજૂર કરવાનું યોગ્ય માનીએ છીએ જે સ્પેશિયલ કોર્ટ દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવ્યો હતો. દાવો નં. ૧/૧૯૯૫ મંજૂર કરતી વખતે. સ્પેશિયલ કોર્ટે સિટિબેન્કનો દાવો મંજૂર કરતી વખતે કોઈ ખર્ચ મંજૂર કર્યો ન હોવાથી અમે અપીલમાં ખર્ચ આપવાનો ઇનકાર કરીએ છીએ. આ દાવામાં પક્ષકારો તમામ તબક્કે પોતપોતાનો ખર્ચ ભોગવશે.

૧૯૯૬ ની સિવિલ અપીલ નં. ૯૧૩૮

૧૯૯૬ ની સિવિલ અપીલ નં. ૯૦૬૩ મંજૂર થવાને ધ્યાનમાં રાખીને અને તેના પરિણામે સિટિબેન્ક દ્વારા દાખલ કરાયેલ દાવો નં. ૧/૧૯૯૫ ફગાવી દેવાતાં, આ અપીલ નિરર્થક બની ગઈ છે અને તે રીતે તેનો નિકાલ કરવામાં આવે છે.

અપીલોનો ઉપરોક્ત શરતોમાં નિકાલ કરવામાં આવે છે.

હુકમ

ન્યાયમૂર્તિ ભાન : આ અપીલને આ કોર્ટના તારીખ ૧૫.૯.૧૯૯૭ ના હુકમ દ્વારા ૧૯૯૫ ની સિવિલ અપીલ નં. ૭૯૪૧ સાથે જોડવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો, જેનો ૮મી ઓક્ટોબર, ૨૦૦૩ના રોજ નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો અને તે [૨૦૦૪] ૧ એસ.સી.સી. ૧૨ માં અહેવાલ થયેલ છે. સદર અપીલો મંજૂર થવાને અને એસસીબી દ્વારા દાખલ કરાયેલ દાવો ફગાવી દેવાને ધ્યાનમાં રાખીને, આ અપીલ નિરર્થક બની ગઈ છે અને તે રીતે ફગાવી દેવામાં આવે છે.

એસ.કે.એસ.

અપીલ મંજૂર/ફગાવી દેવામાં આવી.

This judgment has been translated using an AI-assisted translation tool.

==========

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.